

Szönyi Benjámín és a magyar református himnológia

Nagy átka az Úr Istennek,
Mikor éneklést szüntet,
Tudtára légyen mindennek,
Hogy ezzel Isten büntet,
Kegyesség meg-vetőket,
Gonoszság követőket.
Azért, Hívek, énekeljünk
Míg arra van időnk s helyünk.

Ámos 8. v. 3.10.

SZÖNYI Benjámín áldásos működéséről emlékezve a tudományos megközelítés nem mondhat le arról, hogy *eredeti funkciójában* vizsgálja a *Szettek hegedűje* tartalmát. Nem pedig úgy, mintha átok ülne rajtunk, mint amikor mindenestől megszűnt az éneklés. Tehát mintha szabad volna csupa merő sor, metszet, rímelhelyezés, szókép, ismeretterjesztés, néprajzi adalék szempontjából foglalkoznunk a hajdanvolt református kegyességi irodalom eme soká használt kiadványával. Soká használt, hisz az emlegetett tizenöt vagy tizenhat kiadásánál bizonytalán több volt. Variánsok, változatlan impresszumú újrányomások is készültek belőle. 1904-ben még utoljára kiadták. Ma már nem igen kell rehabilitálnunk a fiziko-teológia egykor jelentős alakját, akit az ötvenes években hódmezővásárhelyi kulák-költőnek is emlegettek. Annál inkább kell emlegetnünk *énekek* szerzőjeként Szönyi Benjámint. Énekeskönyve bevezető énekéből ezért *énekeltem* a 12. strófát. Ez *Introitus. Vagy Elöl-járó éneke a kegyes olvasónak Istenhez Magához, és Felebarátjához, az Éneklésnek szükséges és idvességes voltáról* címet visel homlokán. Liturgikus fogalom a programszerű énekeim. Introitus. Maga a szó a mise alkotóelemeként, különösen ünnepeken, díszes és igényes gregorián műfajt jelent. A debreceni típusú énekeskönyv, amely Szönyi diákkorában már több évtizedes változatlan alakban használt liturgikus segédeszköz volt (Szönyit két évtizeddel túlélte nyomtatásban, használatban pedig helyenként fél évszázaddal) az introitust többnyire gyülekezeti énekkel pótolja. Ilyen *introitus* a máig használatos, 17. századi (vagy még korábbi) énekünk az *Ím bėjöttünk nagy örömmel*. Volt azonban még akkor énekkar által

mondott *introitus* is. A 18. század folyamán aztán a liturgikus kórus szertartási éneklése lassan eltűnt a református istentiszteletről, és részben a gyülekezeti éneklés foglalta el, részben alkalmilag felváltotta (már korábban) a szertartási himnuszokat, responsoriumokat stb. a harmóniás zsolnárok, többszólamra énekelt hymnuszok beiktatása az ünnep, istentiszteletbe¹. E váltás eszközei közül a legnagyobb hírnevet Maróthi, *harmóniás* énekeskönyve érdemli, a gyülekezet, hanem a liturgikus kórus számára, amely énekbeszédben azaz Goudimel 16. századi, négyszólamú zsolnárai és a hozzájuk csatolt 18. századi kegyességi énekek, tercettek kiadása. Gyakorlatba úgy ültette át Maróthi az énekeskönyvéhez kapcsolódó éneklési stílust, hogy kiválasztott diákokat éneklésre tanított. Nem verselésre és nem elméletre. Az énekesek egyike Szőnyi Benjámint volt 1739-ben. Szőnyi munkásságának szinte legfontosabb darabja *nem* verseskönyv, *nem* csupán művelődési produktum. Szükséges és lehetséges tehát, hogy különféle szaktudományok saját módszereik és megszokásaik szerint foglalkozzanak vele. Mégis, az eredet, beágyazódás, *Sitz im Leben*, azt teszi magától értetődővé, hogy énekekkel énekként foglalkozzunk, s ne mindenkor csak valami másként, például a feudális kor egyik elterjedt (vallásos) lírai műfajaként. Szőnyi élesztése tehát a mostani alkalom. A magyar református himnológia számára azért, mert Csomasz Tóth Kálmán néhány sorát kivéve semmiféle igényesebb megközelítést ez idáig nem készült Szőnyi énekeiről és kegyességi énekeskönyvéről. Évfordulós vagy élettrajzi emlékezésekbe iktatott idézetekkel érte be az egyházi szakirodalom.²

Milyen háttérbe illeszthetjük Szőnyi kegyességi énekeskönyvét? Miként értelmezzük liturgia és éneklés szempontjából?

A liturgia és éneklés közhasználatú értelmezésének elmaradottságát szemléltesse a Magyar Tudományos Akadémia által napjainkban is forgalmazott segédkönyvének a történeti kronológiának az 1636. évnél feltüntetett adata. „Megjelenik... Gyulafehérvárott Keserői Dajka János és Geleji Katona István szerkesztésében a legszigorúbb kálvinista dogmatikai elvek alapján összeállított énekeskönyv, az Öreg Graduál.”³ A «kálvinista», ahogy másutt az «ortodox» minősítés, itt nem teológiai és egyháztörténeti fogalom, hanem pejoratív és politikai. Ismerethányon alapuló minősítés. Ilyen summázatot az írhat, aki talán

soha nem énekelt, de ha mégis sem az Öreg Graduált sem a Calvin énekeskönyvét nem vette kezébe, és ha valaha kezébe vette volna, akkor sincs értékelhető tapasztalata arról, mi a szertartásos és gyülekezeti éneklés.

Calvin énekeskönyvében kizárólag gyülekezeti éneklésre szánt zsolttárversek vannak metrikus (úgymond világi) dallamokkal. Geleji Katona István református szerkönyvében gyülekezeti ének egyáltalán nincs. Benne van viszont minden, amit Calvin mellőzött. A 18. századig tovább élő középkorvégi szertartásrend igen értékes magyar református változatát tartalmazza, köztük a bibliai zsolttárokat prózában, és nem a Calvin korában humanista metrikus ódák eszményei szerint megverselt alakban. Nem szólaltatta meg az oda illő bibliai énekeket minden szertartáson. Szőnyi Benjámint korábban azt írta ugyan nagy megkönnyebbüléssel Bod Péter, hogy az antifónás éneklést az eklézsiák jórészt elhagyták. Rosszallás és tiltás ellenére mégis megérte századunkat a passió éneklésének hagyománya, s néhány más liturgikus betét is tovább élt az énekeskönyvekben, jórészt gyülekezeti énekké alakulva, közismert zsolttárdallamokhoz szabva.⁴ A gyülekezeti istentiszteleten használatos énekeskönyvek másrészt már a 16. században is tartalmaztak a graduális éneklés pótlására szánt, vagy a szertartási éneklést szükségből helyettesítő énekeket.⁵ Szőnyi korában is őrizte ezek maradványát az említett Öreg Debreceni Énekeskönyv.⁶ Nem rímes strófa ezek foglalatja, tehát a négysarkú magyar versekhez tapadó megszokás idegenkedhetett tőlük. Akkor is, ha ebben a korban a klasszikus rímtelenségnek szép számmal voltak apostolai, természetesen nem az iskolázatlanok között. A liturgikus énekek gregorián dallama is csak az iskolázottak között terjedhetett el. Ugyancsak graduálpótlék funkciót olvasunk az *Új zengedező mennyei kar* címlapján (ez az evangélikus gyülekezeti énekeskönyv még tartalmazta Szenczi Molnár zsolttárait; Szőnyi kora előtt még nem mutatott olyan végleges elkülönülést a protestáns felekezetek szertartása, mint a múlt századtól kezdve, amikortól teljesen eltérő normákat alkalmaztak kizárólagosan.)

A gyülekezet éneke, a népének azonban (a miselurgia szempontjából) egészen a II. Vatikáni Zsinat állásfoglalásáig inkább csak alkalmi és külön engedélyezett függeléke, perifériális és nem

integráns és hivatalos része a liturgiának. Valamelyes *quasi apokrif* termék, mint a népi imádságok. A protestáns meggyőződés az ellenreformáció következtében, s a hitviták tüzei közepette a másik végre hajlott. Elidegenült minden olyan liturgikus elemtől, amelyet nem a gyülekezet énekelt. Tehát az önálló hangszeres szertartási muzsikálás, sokáig még a gyülekezeti ének kísérete és bevezetése is, valamint bármilyen önállósult műzenei elem szokatlan, később mintegy magától értetődő módon tilos volt. Azért, mert pápista örökség. A hangszergyűlölet Maróthi és Szőnyi korában már feloldódott, de még fél század kellett hozzá, hogy általánosan és természetesen beleilleszkedjék a magyar református istentisztelet keretébe a gyülekezeti énei orgonakísérete.

Szőnyi énekeskönyve többféle váltás metszéspontján helyezkedik el liturgiabeli és ízlésbeli módosulások folyamatába illeszkedik. Az eszmei társadalmi folyamatok sodrában a diákok éneklése, a diákénekkarok egyházzenei önértelmezése és liturgikus funkciója szintén ilyen átmeneti helyzetű. E tekintetben sem hiányoznak a napjainkig ismétlődő félremagyarázások. 1994. október 15-én méltán emlékezett Marótira egy konferencia.⁷ Mint a Debreceni Református Kollégium Kántusának alapítójára Maróthi valójában semmiféle együttest nem alapított, amely *önálló diákegyuletként* működött volna. A Kántusnak a múlt század közepéig nem is egyleti keretei voltak, s nem is úgy működött, mint a századfordulón. Sőt, a Kántus elnevezés is csupán a századforduló előtt bukkant elő, majd századunk hetvenes éveitől törvényes nevévé vált egy ma már hivatalosan minősített énekkarnak. Eredeti célja szerint Maróthi a *gyülekezeti* éneklés szabatos, nem ösztönös, hanem tanult, tehát zenei írásra-olvasásra alapozott és többszólamú gyakorlatát akarta elterjeszteni. Azt az istentiszteleti énekstílust, amely a Calvin utáni nemzedékekben meghonosodott, a 16 századi kórusművészet mesterségbeli tudással és hitbeli meggyőződéssel megalapozott értékeit közvetítette, s amelyet a svájci protestáns gyülekezetek Maróthi és Szőnyi korában is változatlanul műveltek, templomban és otthon.

Maróthi Calvin korabeli hármóniás zsoltárokat közreadó gyülekezeti énekeskönyvére tehát sokkal inkább mondhatnánk, hogy a kálvini ortodoxia képviselője, mint Geleji Katonáéra. Közösségi éneklés díszes

alakú művelése volt az, amire mint *vokális muzsikára*, a lángeszű ifjú professzor rászoktatta Szőnyit, a szép hangú és jó fülű kisdíákot. Nem kórusmozgalom, nem hangversenyélet tehát az összefüggés, amelyben Szőnyit egyházzenei hatások érték, és melyekbe a *Szentelek hegedűje* is beleilleszkedik.

A diákénekkarok többszólamú gyakorlatával azonban többrétűen is számolnunk kell. Ismét másként azonban, mint ahogyan ezt a közvélekedés és az eddigi irodalom megszokta: nem mindenestől Maróthira vonatkoztatva. Szőnyit illetően azért kell az énekes diákokat emlegetnünk, mert alkalmi énekül (temetésre vagy ünnepre) bármikor választhattak a *Szentelek hegedűje* elterjedt énekeiből.

E mellett az is a történeti valóság része, hogy a maga módján Maróthi előtt is művelte a többszólamú éneklést a diákság. A *kántor deákok* stílusában a hajdani örökség, a tovább élő középkor éppúgy jelen volt, mint az ösztönös és tanulatlan muzsikálás.⁸ A hagyományos közösséggel, a legszélesebb néprétegekkel így nem volt problematikus a valóban élő kapcsolat az istentiszteleti éneklést és a templomon kívüli vallásos muzsikálást illetően. Olyan szellemi csatornarendszer volt a kollégiumi diákéneklés, amely áthálózta a mindennapi és ünnepi életet, méghozzá a bibliai szemléletbe kapaszkodó áhítat alakjában. Közülük valóként szólaltatta meg a legszélesebb társadalmi háttérű református gyülekezetben a kedves hármóniákat a diákok, szegénydiákok énekkara. A diákság iskolázott módon («mesterségesebb nótájú» alkotásokat is) tudott énekelni, amelyre a közösség egésze nem képes, ma sem, sőt az iskolázottak nagyobb része mindmáig zenei analfabéta hazánkban. Ezért a zenei nagyformák befogadását és értő élvezetét hiába való elvárnunk. Még az egyszerű formák közül is csupán az igénytelen szórakoztató műfajok nem voltak idegenek.

Maróthi nyomán a kezdetleges többszólamúsághoz járult egy egyszerű, de valóban tanultságot igénylő egyházzenei stílus. Svájci mintára. Polgárosodott társadalom ízlésrendje szerint. Onnan származott, ahol változatlanul megmaradt a kálvini örökség. A *helvét hitvallási irányzat* a 16. században hazánkban igen erőteljesen hatott. A felvilágosodás századában is szinte változatlanul őrizte a protestáns ortodoxvonásokat a református kollégiumokból terjedő művelődés. Ennek már a hangszeres jártasság sem volt kivetni való eleme. Csak azt

tiltották, hogy tanulás helyett, és a kollégiumi fegyelem előírt rendje szerint másra rendelt időben hegedüljenek, flótázzanak vagy klavikordozzanak a diákok. Nem volt ez a zenei jártasság vagy műveltség a nyugati polgárság szintjéhez mérhető, de a zenei nihilhez képest különleges szintet képvisel, és hagyományos vonásai, meg egyszerűsége miatt érthető volt azok számára, akik eddig sem juthattak el soha. Ráadásul a vallásos élethez kapcsolódásuk erkölcsi becsüléssel járt.

Madártávlatból így szemlélhetjük azt az egyházzenei hátteret, amelyben született, elterjedt s használatban maradt századunkig a *Szentek hegedűje*.

Az ének nem vers, amelyet elolvasnak, legfeljebb felolvasnak, hanem imádság, amelyet elénekelnek. Az énekeskönyv, Szőnyié is, nem egyszerűs vagy többszerzős irodalmi antológia. Ezt a himnológia jobbkéz szabályt szükség summázatként szembeállítanunk azzal a megközelítéssel, amely beéri szakterületi résztanulmányokkal. Irodalomesztétikái, verstörténeti és iskolatörténeti adalékok mellől csaknem teljességgel elmarad, hogy az énekeskönyvet éneklésre szánták és nemzedékek énekeltek.

Szőnyiét is énekeltek, az otthon csendjében, magános és családi áhítatosságokon, de munka közben és úton járva is, miként egykor Calvin korának zsoltárait.

Alább a következő témákat tekintjük át:

Apokrif? megverselt imádság vagy értekezés?

Szerkezet (Öreg Debreceni Énekeskönyv, Bachofen)

Hegedű vagy hárfa?

Zsoltárdallamra írott énekek aránya a *Szentek hegedűje* kiadásaiban

Régi magyar és egyéb dallamok a *Szentek hegedűje* kiadásaiban

Biblicizmus és racionalizmus Terjengőség

Az adósság törlesztése: éneklés, nem hallgatás és olvasás

Apokrif?

Apokrif jellegű-e a *Szentek hegedűje*? Miként illeszkedik a református egyház kegyességi gyakorlatába és hitéletébe és törvényes keretei közé? - Tudniillik nem istentiszteleti énekeskönyvként készült, és több mint egy fél évszázaddal az első kiadás után is csak bizonyos

darabjai találtak utat a református szertartáson használatos (hivatalosan jóváhagyott) gyülekezeti énekeskönyvbe.

1806-ban készült el az első valóban hivatalosan elfogadott és előírt református istentiszteleti énekeskönyv. Benedek Mihály szerkesztette. Az énekeskönyvet megelőző reformtervek, helyenként megfogalmazott kívánságok a 18. század első felétől keltezhetők. Új ízlést követett, s hivatalos elfogadása és bevezetése miatt is (értékeivel együtt) szakított a korábbi református hagyománnyal ez az énekeskönyv. Előfutárának tekintette a *Szentelek hegedűjét*, de csak kevés éneket vett át belőle.

Van egyházi (superintendentiális) jóváhagyás a *Szentelek hegedűje* kiadásai előtt. Approbálta a superintendens a Szőnyi munkájával együtt emlegetett Losontzi Hányoki István féle (revideált) halottas énekeskönyvet is, és minden hasonló kiadvány címlapjának verzóján ott az engedélyezés. Ez az approbatio nem csupán az akadékoskodó Helytartótanács hatáskörét igyekezett kibővíteni s védeni az egyházi autonómiát. A cenzúra századában hitvallási kérdés volt és állampolgári jogokat érintett a református kegyességi könyvek nyomtatása. A Türelmi Rendelet előtti évtizedekben is szokásos volt a református kiadványok egyházi approbálása. Sok énekeskönyvben mégsem volt, az úgynevezett Öreg Debreceni Énekeskönyvben sem, hiába csaptak össze az énekeskönyvvel kapcsolatos vélekedések már az 1630-as 40-es években. Miként és hogyan fogadták be és használták akkor református szertartásban a debreceni, kolozsvári, lőcsei énekeskönyveket? Alkalmasság és megszokás alapján, közmegegyezéssel. Később ez kijutott Szőnyi énekeskönyvének is.

A 16. sz. végén Gönci Kovács György előszót írt ahhoz a típushoz, amelyet többek között Huszár Gálnak és Újfalvi Imre munkásságának köszönhetünk. Ezt a hagyományt folytatja töretlenül az említett Öreg Debreceni Énekeskönyv. Mégis, mindvégig előszó és bárminemű jóváhagyás nélkül jelentek meg újranyomásai, teljesen változatlan alakban 1723-1816 között, évente több ezer példányban. Közben sorra jelentek meg a Türelmi Rendeletet megelőző időben Magyarországon a korabeli kegyesség énekes gyűjteményei. Számunkra ezek sorában, Szőnyié mellett, legfontosabb a Ráday Pálé, Ács Mihályé, valamint Maróthi Györgyé. Mert a hármóniás zsoltárok mellett Maróthi egy svájci kegyességi énekeskönyvből átvett darabokból szerkesztette meg

korszakos énekeskönyvét.

A *Szentek hegedűjének* előzménye, a házi éneklés, házi istentisztelet, és a templomon kívüli kegyesség Calvin énekeskönyvéig és Szenci Molnár zsoltáráig tekint vissza, egyúttal a magyar puritán örökségben gyökerezik. Ilyen szempontból a *Szentek hegedűje* a közösségi, gyülekezeti szertartás mellett a magános és családi áhítat formáinak gazdagodása, természetes tartozéka a református kegyességi életnek, éppen annyira, mint a közkedvelt imádságos könyvek.⁹

Nem hivatalos egyházi nemtetszés, vagy a teológiai irányvonal kritikája érvényesült tehát Szőnyivel, a *Szentek hegedűje* énekeivel szemben, nem ezért nem került bele több az akkor már tervezett énekeskönyvbe. Képzése és felfogása szerint éppen annyira ortodox református volt Szőnyi is, mint azonos műveltségű felettesei; másrészt a kor költői vénájú lelkészeivel azonos készséget mutatott a korabeli szemlélet, leginkább a fiziko-teológia, befogadására és alkalmazására. A Prédikátori Tárház a múlt század elején közölte azokat a vélekedéseket, amelyek visszhangoznak a Benedek féle énekeskönyv előszavában. Meglehetősen széleskörű nézetazonosság áll tehát az énekeskönyv mögött.

Az elfogadás és elutasítás kérdése ízlésváltáshoz kapcsolódik. Azért nem jutott Szőnyi több énekének elismerés a hivatalos szertartási gyakorlatban, mert Benedek kortársai már nem folytatták a hagyományos szertartási éneklést. Sem a puritán elvek, sem a 16. századi szerzők, sem Maróthi elvárásai szerint. E helyett új utat kerestek és találtak. A *Szentek hegedűje* házi istentiszteletek és magános áhítatok szertartásain használatban maradt ezután is még egy évszázadon át. Széles körű elfogadottsága nem kétséges, a magasabb szintű irodalmi ízlést és tanultságot emlegető énekeskönyvi reform számára azonban nem feleltek meg Szőnyi alkotásai.

Balassa Bálint és Rimai János énekei még mostohább sorsra jutottak a múlt század elején. Megszakadt kiadásaik és használatuk sorozata. Mikorra a hivatalossá vált gyülekezeti énekeskönyvbe belekerülhettek volna, akkorra a megváltozott közfelfogás a népi vallásosság körébe utalta mindezeket a hagyományosan kedvelt énekeket.¹⁰

Szerkezeti kérdések

A korábbi és korabeli énekeskönyvekkel való egybetartozás mindjárt a kötet foglalatán megmutatkozik.

Legtermészetesebb a kapcsolat okán megtekintenünk az Öreg Debreceni Énekeskönyv szerkezetét, majd egy pillantást vetnünk Bachofen féle gyűjteményre. Természetesen lehettek s voltak is egyéb indíttatások Szőnyi énekeskönyve mögött, de nem fordítása vagy követése egyik mintának sem énekeinek sorozata, hanem a körülötte élő gyülekezetek gondjaira volt tekintettel, s mintáit ehhez igazítva követte. Előszavában nyomatékosan megfogalmazta, hogy a gyülekezeteknek igyekezett használni. Ebben az igyekezetében a missziós lelkület és az erkölcsnemesítés egyaránt erőteljesen hangsúlyozódik.

Az említett szerkezeti hasonlóság azt jelenti, hogy Szőnyi az elrendezésben lazán követi a régi református énekeskönyvek hagyományos beosztását és főrészeit. Ezáltal is a gyülekezeti istentisztelet vonalát folytatja a magános vagy családi áhítat keretei között.

Mindjárt az előszó s programrajzoló *introitus* után a legrégebb hazai népének rímes átdolgozását találjuk. Ez a *Te Deum*, a mai református énekeskönyvben is megvan (1948 óta) és pedig Szőnyi verses átdolgozásában. Zsigmond király korától hangjegyekkel is lejegyzett alakban ismeretes hazánkban e himnusz. 1806-ig tartalmazta az Öreg Debreceni Énekeskönyv, az énekeskönyv elején külön csoportban nyomtatott liturgikus himnuszok sorában utolsóként, a 64. sorszámmal. Szertertáson a diákkórus énekelte, de tudta a nép is.

Szőnyi tehát az egyik leggyakrabban használt ének, a 42. genfi zsoltár dallamára alkotta újra a középkori örökség eme darabját. Azután sorra megtaláljuk a *Szentelek hegedűje* első részében a szokásos énekeskönyvi főrészek mintegy népies változatait. Így a katechizmusi énekeket, azaz a fő protestáns hitcikkelyek verses alakját. Az ünnepi és hétköznapi vagy zsoltárokból szerzett dicséretet szintén odaállíthatjuk több, egy bokorban szerzett ének mellé.

Az Öreg Debreceni Énekeskönyv szerkezetének vázlata: Himnuszok az egyházi év alkalmaira (eredetileg az énekkar számára, közöttük a *Te Deum*), zsoltárparafrázisok, ünnepi énekek (az egyházi év szerint, részben szintén az énekkar számára), katechizmusi énekek, különféle

dicséretetek (jeremiádok, reggeli és esti énekek), alkalmi énekek (adjutoriumok és invocatiók is, végül a litania maior). A szerkezet már Huszár Gálnál és Szegedi Gergelynél kialakult, csekély eltéréssel az énekeskönyv anyaga is készen állott a 17. század közepén. Szó szerint százados hagyományok állottak tehát a gyülekezeti és szertartási énekeskönyv mögött.

A *Szentek hegedűje* alkalmi énekei között, a második főrészben találkozunk jelentős többlettel. Itt inkább kapcsolódik Szőnyi a korabeli kegyesség szokásaihoz. Külföldiekhez és hazai változatukhoz egyaránt. Ez már kétes értékű módosulás. Egyik oldalról természetes. Szőnyi önmagát mintegy a gyülekezet minden rendű és rangú tagjának élethelyzetébe gondolva alkotott, meglehetősen empátiával és erkölcsi (akár moralizáló) megközelítéssel, magános áhítatban és elmélkedésben is használható énekeket. A borús napok, gyász és ítélet - meg a korabeli tömérdek nyomorúság és szenvedés magyarázhatja, hogy elburjánzottak az alkalmi énekek. Ilyen csoport már a 16-17. században is volt. Képtelenül elszaporodtak viszont a tákolmányok a múlt században. Alkalmi költeményekre lehetett patrónust és nyomdát találni, s a diákköltészet jó része, még Szenczi Molnáré sem menekülhet (nem is menekült) ennek nyűgétől s veszélyeitől.

Szőnyi Benjámint gyermekkorai emlékeiben még a református szertartási énekkar graduális éneklése mindennapos jelenség volt. Még megérte, hogy nem csupán a gyülekezet éneklése meg a prédikáció alkotta a református istentiszteletet. Elszórtan maradt némi énekelni valója a diákokból álló szertartási énekkarnak. A kedvelt kántori kórus akkoriban egyre többet énekelt hármóniás újabb énekeket, a magyar református gregorián szertartási elemek helyén. A magános áhítat keretei viszont csak rímes, strófikus énekversek beiktatására alapulhattak. Ennek jegyében folytatja a 16-17. századi gyülekezeti éneklés hagyományát, valamint a puritán kegyességi könyveket, s egyúttal az újabb verselési és éneklési szokásokhoz is alkalmazkodik a *Szentek hegedűje*. Ezt részletesen mutatja alább a mintául, *ad notam* jelölésben használatos dallamok összeállítása.

Bachofen gyűjteménye (ellenpótlusként) azért figyelemre méltó még, mert tanult éneklő együttes számára, és főleg templomon kívüli társas éneklés céljára készült. A bibliai történeteket feldolgozó áriák és

tercettek (amolyan *kis oratóriumok*) egyik példánya a Maróthi féle quartett másik tagja. Veszprémi István tulajdonából maradt meg - ma nem Debrecenben, hanem a Ráday gyűjteményben található. Ennek a kiadványnak egy kis része azonban Debrecenben máig megvan, egy vegyes colligatumban rejtőzik. Nem tudjuk, hogy hány példánya foroghatott még közkézen, illetve, hányán vehették figyelembe, vagy ismerték meg külföldi tanulmányaik során, ahogyan maga Szőnyi Benjámín. A Csákvári Varjas János körében használatos német énekeskönyvek között számos figyelmeztető példát talált a Maróthi után következő nemzedék.¹¹ Ezeket itthon is csupán énekkari együttes vállalhatta. Azért nem történhetett másként, mert nem gyülekezeti éneklés céljaira valók voltak. Ekkoriban még nem volt olyan a református istentisztelet, mint néhány évtizeddel később, s mindmáig, tehát nem csupán a gyülekezet énekelt. Rendkívüli alkalmakon, mint 1817-ben a reformáció évfordulóján, nagy gyülekezet úrvacsorás szertartása közben természetesnek tekintették, hogy a gyülekezeti és karéneket váltogatják. Többségében a diákkórus ekkor már nem graduális szertartási énekeket szólaltatott meg, hanem genfi zsoltárdallamhoz társított alkalmi énekeket. Szőnyi Benjámín énekeinek ilyen gyakorlat is meghatározó előzménye volt.

A hangjegyek nélkül kiadott *Szentek hegedűje* más jellegű, mint a Maróthinak is például szolgáló énekeskönyvek. Formai szempontból tehát nem szolgálhatott tanulságul Szőnyinek ezek világa, csupán az énekek háttere, és az éneklő együttesek szempontjából kell számon tartanunk a nyugati iskolázással és az ottani protestáns testvérgyülekezetek szertartásaival kapcsolatos énekeskönyveket. A nálunk ismeretlen dallamokat a jól ismert genfi zsoltárok dallamával könnyű volt felváltania Szőnyinek, s ezt meg is kellett tennie, ha a kótát nem értők széles tömegének szánt énekeket elterjedésre szánta.

Amint az alábbi mutatók szemléltetik, a zsoltárdallamok mellett használatos egyéb dallamanyagról valószínű, hogy részben az Ács féle *Új zengedező mennyei kar* útján válhatott ismeretessé hazánkban. E a gyűjteményből is származhatott az alkalmi énekcsoport irányába mutató indíttatás. Közvetlen függés megállapítása e tekintetben is erőltetett volna.

Miért hegedő?

A *Szentek hegedője* név, azaz a könyv neve, ahogyan hajdan emlegették, bibliai idézetre utal. A Jelenések könyvének hivatkozott helye azonban hárfaféle hangszeret nevez meg, s nem hegedűt, amely még a 18. században is gyanús hangszer volt. A bibliai szövegben a Jelenések könyve 5., 8. és 11. szerint a vének kezében «hárfá volt, és aranycsésze, tele füstölőszerrel, ezek a szentek imádságai» (jelenlegi protestáns bibliafordításunk szerint). *Czithera* található Komáromi Csipkés György fordításában, ez a görög *kitharos* szokásos magyar megfelelője volt. Egy másik énekeskönyv, Třanowsky híres 17. századi gyűjteménye ugyanezt a bibliai helyet alkalmazva választotta a *Cythara Sanctorum* címet.

Lehetséges, hogy valamilyen *Seelensgeige* kifejezést tartalmazó énekeskönyvi cím is hozzájárult Szőnyi élményeihez, talán éppen diák korában Maróthi környezetében találkozott ilyen megoldással.

Kétségtelenül folytatta a hazai hagyományt is, mert a Vizsolyi Biblia is *hegedűt* mond ezen a helyen, s a még mindig ismeretes szólás szerint sikerületlen ügyeinket szent Dávid *elhegedülte*. Szenczi zsoltáiraiból sem hiányzik a hegedű. Hangszertörténeti érdekesség, hogy a magyar zsoltárokat alkotó Sztárai valamilyen vonóslírárt használt - valóban kísérohangszer, a hangszer mai és egykori nevével nem egészen összeillő a korabeli feljegyzés megfogalmazása. A hegedű szólóhangszer. Megnemesbedett változatai drágák voltak, és a székesegyházak, meg udvarok zenekaraiban Szőnyi idején már százados hagyomány alapján foglaltak helyet. Ellenben a mulatások és dorbézolások jellegzetes hangszerét, a közönséges hegedűt a verbunkos révén Szőnyi működése idején a színházi zenészek, később a cigányzenekarok népszerűsítették. Énekeskönyve címlapján e jó nevű, némely körökben mégis rossz hírű hangszer mintegy spirituális rangra emelte a vásárhelyi prédikátor.

Bármilyen szálak fűzik is Szőnyit műveltsége és reformátussága révén a korábbi évszázadhoz, a Geleji Katona orgonaellenes megnyilatkozásához, a «hegedőknek vincogását» rosszálló megjegyzéséhez nem csatlakozik. Sokban különbözik a 18. század a korábbi időktől, amint éppen a superintendensi approbatio szemlélteti. Egyfelől érvényben vannak a városi tilalmak a hegedültetéssel

kapcsolatosan, másfelől Debrecenben a kollégiumi diákság számára is engedélyezik, majd ajánlják is a hangszerjátékot, a hegedülést is.

A cím mégsem ragadhat bennünket túlzott következtetésekre. Inkább jelképes elnevezésről van szó, ezt képi ábrázolás is támogatja. Az 1791. évi kiadásban, amelybe rézmetszetes díszcímlap is készült, ugyanúgy, hárfaféle hangszer van a zsoltáros király kezében, mint ahogyan korabeli és korábbi festményeken, metszeteken, vagy énekeskönyvek címlapján szokásos. Hegedűt olvasunk a címben, hárfát látunk a képen.

Pozitív megnyilvánulásokkal egyidejűleg az approbatio szövegében fölbukkan a Condimelus/Gondimelus torz névalak (Goudimel helyett) dallamszerző neveként. A pontos megkülönböztetéssel és írásmóddal itt sem törődtek egykor. A hegedű vagy hárfá sem hangszerjátékos vagy hozzáértő szintű megkülönböztetés. A Szőnyi életében megjelent kiadások sem különböztették meg a hibás és helyes névalakot, nem javították Goudimel nevének hibás alakját. Szakkönyvek híján javítatlanul hagyományozták tovább Szőnyi utódai valamennyi kiadásban a 18. század óta. A *Szentek hegedűje* által elterjedt az is (egy 17. századi tévedést ismételve), hogy Goudimel dallamszerző. E tévedés mai napig megtalálható az iskolatörténeti szakirodalomban (legutóbb fölbukkant Tóth Béla Maróthi monográfiájában).¹²

Genfi zsoltárdallamokra írott énekek

Szenczi Molnár és Maróthi örökében természetes a zsoltárdallamok széles körű ismerete. Az elemi iskolázás elmaradhatatlan része volt az istentiszteleti éneklés, és a szertartási énekkar minden templomban az iskolák tanulóiból verbuválódott. A temetési és más alkalmakon szintén diákkórus állott a kántor mellett. A felnőttek között az énektudást az alapozta meg, hogy mennyi iskolázott tagja volt a gyülekezetnek. A mai elhanyagolt énektudás alapján kísértőek a hibás következtetések. Általános az irodalomban az a vélekedés, hogy mintegy tizenöt zsoltárt használva a gyülekezetek körében elapadt az énektudás és a zsoltárok ismerete, tehát a zsoltárkönyv nagyobb része ismeretlenül lappangott az énekeskönyvben.¹³

A *Szentek hegedűje* mintegy nyolcvan genfi zsoltárdallamot használ, versformát és ének-dallamot tekintve. A 124 dallam kétharmadára tehát

úgy számíthatott Szőnyi, hogy közhasználatban lévő, *ad notam* számmal vagy kezdősorral természetes rájuk hivatkoznia. Vannak kedveltebb dallamok, ezekre sűrűbben írtak a diákköltők is alkalmi énekeket (akár temetésre, akár vizsgákra vagy más ünnepélyekre kellett hirtelenében alkalmi éneket készíteniük). Itt is látszik a 42. zsoltár versformájában írott tucatnyi éneken. A legtöbb dallamra Szőnyi is csak egy vagy két éneket írt. Ez még inkább mutatja, hogy az alkalmas dallamot nem kellett a később kedvelt vagy ismert zsoltárok sokkal szűkebb köréből választania.

A zsoltárok hajdanvolt széleskörű ismeretét az is jellemzi, hogy azonos dallamú zsoltárok közül sokszor azt említi, amelynek elején nem található maga a dallam, csupán hivatkozás. Szőnyi életében nálunk nem forgott közkézen olyan kiadás, amelyben valamennyi zsoltár fölött ott állott volna a dallam, mint egyik-másik külföldi kiadásban. Nálunk majd egyedül a Kisszántói Pethe Ferenc kis alakú és igényes zsoltárkiadásában található ez így 1794-ben. A dallamjelölések változatai tehát nem külön dallamot jelentenek. Alább mégis külön következnek, Szőnyi utalása szerint, mert így még szemléletesebb az elterjedés mértéke. Megjegyzendő még, hogy a dallamutalások között nem található zsoltárok egy része mindmáig a legismertebbek sorába számít, például a *Te benned bízunk* (a 78. zsoltár dallamára), vagy a *Várván vártam a Felséges Urat* (40), *Dicsér téged teljes szívem* (138) amelyek dallamára Szőnyi Benjámín nem írt egyetlen éneket sem. E szerint tehát az itt használt nyolcvan dallamnál is jóval több, mintegy száz zsoltárdallamról (az összes zsoltárdallam négyötödéről) állíthatjuk Szőnyi énekeskönyvéhez fűződő vizsgálatunkban, hogy széles körben ismeretes és használatos volt. A genfi zsoltárok hatásának mértékét, ugyanígy a *Szentek hegedűje* kiadványainak énekes használatban rögződött hatását, társadalmi fontosságát nem az éneklés későbbi hanyatlása, nem a zsoltárok fokozatos elhanyagolása, és nem is a századfordulótól állandósult ízlésirányok szerint kell megítélnünk.

Az általános gyakorlatra az is jellemző, amelyet éppen kései műve, az *Istennek Trombitája* (1791) rögzített, hogy nem csupán egyszerű alternatív használat, hanem még kétstrófánként vagy félstrófánként lehetséges ráhúzás is szokásban volt a szótagszám szerint azonos strófaszerkezetű zsoltárok között. (Szenczi Molnár zsoltárai elején

kezdettől fogva megtalálható az azonos dallamú és strófa-felépítésű zsoltárok jegyzéke, amelyek dallama tehát cserélgethető.)

Két hivatkozása olyan korabeli zsoltárparafrázist vagy alkalmi éneket idéz, amelynek halottas énekeskönyvben ránk maradt változatai eltérő szótagszámúak, tehát korabeli dallamcsalád ma már nem ismeretes tagjai. Ez a Losontzi Hányoki István nyomán ismeretes *Gyászos éltünk hamar romol.*¹⁴ A zsoltárdallamok ilyen mértékű használata egyúttal annak is jele, hogy Szőnyi Benjámín még töretlenül folytatja a 17. századi puritán örökséget.

Miként hangzanak azonban tömeges éneklés, folyamatos használat során az egyes énekek? - A hazai református himnológiának nincs erre tapasztaláson alapuló és értelmezett válasza. Sem tudatos vizsgálat, sem az esetleges tapasztalatok összegyűjtése nem történt meg. Végigénekelgetés alapján lehet némi fogalmunk arról, milyen énekeskönyv is valójában a *Szettek hegedűje*, hogyan érvényesíti a *bis orat qui cantat* normáit.¹⁵

Az itt következő mutató az 1904. évi kiadás sorszámait veszi alapul. Helyesírásban is. A sorkezdet eligazít a többi kiadás használatakor, azokban az énekek sorszáma kisebb. 1904-ben elmaradt négy ének, ezek az 1784. és 1791. évi kiadás nyomán található az alábbi összeállításban. Az énekek felirata mutatja a liturgikus besorolást.

Tr. (=Istennek trombitája... Budán 1791.) rövidítés utal azokra az énekekre, amelyek a *Szettek hegedűje* 1791. évi és későbbi kiadásában nem találhatóak meg.

1. zsoltár	<i>Aki nem jár hitlenek tanácsán</i>
53. A Hit bennem Szentlélek munkája.	A Keresztyén vallás csúfolói ellen.
80. Jézusom elől járó postája.	A Penitenciáról vagy Megkísérlésről, melyet hirdetett Keresztelő János.
121. Magam jobb dologra nem adhatom.	A Szent írásról.
I. Oh Isten! ez most igyekeztem.	Bibliolvasás előtt.
II. E megírt és olvasott dolgokat.	Szent História olvasás után.
III. Uram: töltsd bé a mi bételendő.	Szent Próféczia olvasása után.
IV. Az Evangéliomnak illatja.	Szent Evangélium olvasása után.
V. Uram! ez Apostoli mondások.	Szent Apostoli levél olvasás után.
141. Istennek tartom én is lelkemet.	Kalmárok éneke.

224. Az Úr nagy hatalmáról beszélek.	A négy éltető Állatról, tudniillik a Földről, Levegő Égről, Vízről, Világosságról.
232. A Hit bennem a Szentlélek míve.	A Hitnek erejéről.
5. zsoltár	<i>Úr Isten, az én imádságom</i>
3. Az én múlandó életemnek.	Hétfőn reggeli ének.
6. zsoltár	<i>Uram, te nagy haragodban</i>
40. Csákvári Varjas János: Megtért embernek énekje,	<i>Vétkeztem! jéh! véres vétekben.</i>
30. Oh Isten, lelkem megesett.	A Penitencziatartásról.
7. zsoltár	<i>O, én Uram és én Istenem</i>
58. A Sátán rossz gondolatokat lóv...	Keserves panasza a Sátánnal tusakodó léleknek.
8. zsoltár	<i>Ó felséges Úr, mi kegyes Istenünk</i>
15. Elmúlt az éj, Im szépen megvirradott.	Reggeli könyörgés.
37. Amit Istentől kívánok magamnak.	Az ellenünk vétkezőknek való megengedésről.
54. Oh csudálatos és hatalmas Felség.	Az Istennek a Természetben lévő Munkáiról.
95. Oh Isten! öröme szívemnek.	Karácson ének..
97. Dicsérjük az Isten Fiát énekkel.	Karácson óhajtások.
119. Nem hagyott Jézus minket árvaságban.	A Szent Lélek elküldetésének nagy csudája. Pünkösti ének.
120. Óh Szent Lélek Isten, Istennek ujjja!	Pünkösti ének.
131. A mennybéli Istennek rendelése.	A Földes Urak alatt lévő Jobbágyok
136. Tisztem a Törvényeknek olvasása.	Éneklő Nótárius.
167. Ember, e múltó Világnak mit örül.	Szőlőpásztor éneke.
169. Testem mind töredékenyebb naponként.	Hajlott idejű ember énéke.
213. Betegséggel embert Isten látogat.	Halálos beteg ember nyögése.
223. Beszélj a földdel óh ember! szüntelen.	A kerek földről.
228. Ha nézek testünk állása módjára.	Az ember testének állása módjáról.

Tr. 4. Óh mely drága e kegyelem ideje.	Mint kell élni Pokol s kárhozatot kerülő, és Mennyországra vágyó keresztyén embernek.
Tr. 5. Térek már kegyelem állapattyára.	A kegyelemnek állapattyáról, és abban léteinek igaz jeleiről, melyek szerint tartozik a jó keresztyén ember magát szorosan meg vizsgálni, melyik úton jár.
Tr. 6. Emelkedj lelkem, repülj sebességgel.	A Mennyei Dicsőségről.
Tr. 7. Lásd ember előbbi veszett sorsodat.	A bűnöknek első eredetéről és folyamatjáról, a csalárd szívről, melyből számaznak az életnek cselekedeti, ki jönnek a gonosz gondolatok és minden vétkek, melyek a bűnösnek, ha meg nem tér, a pokolra való útak.
Tr. 8. Halld meg már, milyen emberré kell lenned.	A Pokol kerülő, és Mennyországra vágyó hívő és meg térő keresztyén embernek esmértető jelei, és igaz
Tr. 3. [alternatív dallam a 144. zsoltárhoz. <i>Áldott az Úr, ki kezemet tanítja</i>] Oh örökké való boldogtalanság!	Az elkárhozottaknak bóldogtalan áll apat j okról.
9. zsoltár	<i>Dicsérlek téged, Ur Isten</i>
18. Uram, lelkem téged dicsér.	Ének az Idvességnek fő okáról.
160. Mint Jákob vissza mentében.	Útjáról haza induló ember éneke.
161. Már utamat el végeztem.	Hazaérkezett utazó [énekel.
165. Az Isten pásztorom nékem.	Mezei Pásztor éneke.
187. Megesett rajtam a nagy kár.	Nagy kárú ember éneke.
12. zsoltár	<i>Szabadíts meg, és tarts meg Uram Isten</i>
62. Jézus, nincs ma szeplő nélkül	A keresztyének különös romlottságáról.
15. zsoltár	<i>Uram, ki lészen lakója</i>
178. Arra igen igyekezem.	Nőtelen legény éneke.
16. zsoltár	<i>Tarts meg engemet, ó én Istenem</i>
112. Eneklem a Jézus nyugodalmát.	A Krisztus koporsóban fekféséről és feltámadásáról. Húsvéti ének.
206. Oh Isten! csak szent kezed munkája.	Szükség idején.
17. zsoltár	<i>Hallgasd meg igazságomat</i>

[lásd az azonos dallamú 63. zsoltárt! <i>Isten, te vagy én Istenem</i>]	
19. zsoltár	<i>Az egek beszélnek</i>
5. Az Ur bölcsessége.	Kedden reggeli ének.
21. zsoltár	<i>Örvendez, Uram, a király</i>
123. Az Isten rendnek Istene.	A Királyért.
23. zsoltár	<i>Az Úr énnékem őriző pásztorom</i>
43. Szívem figyelmezz, az Isten szólogat.	Úr Vacsorája előtt.
175. Jézus! ki asszonyi állattól lettél.	Szülő asszony kiáltása.
24. zsoltár	<i>Az Úr bír ez egész földdel</i>
[lásd az azonos dallamú 62. zsoltárt is! és az azonos dallamú a 111. zsoltár is!	<i>Az én lelke szép csendesen, Hálát adok Uram néked]</i>
74. Az Ur Jézus hoppmestere.	Keresztelő Jánosról.
25. zsoltár	<i>Szívemet hozzád emelem</i>
212. A békesség, csendes lakás.	Közönséges és különös békességért.
26. zsoltár	Légy ítélőm, uram
101. Végső éjszakáját.	Jézusnak halálára lett készületéről. Nagyheti ének.
127. Földes Uraságot.	Földesúr éneke,
158. Reményiek az Urban.	Útra indult ember éneke.
27. zsoltár	<i>Az Ur Isten az én világosságom</i>
9. Bízom én a Jákobnak Istenében.	Csütörtök reggeli ének.
28. zsoltár	<i>Hozzád kiáltok kegyes Uram</i>
24. Az Isten mindentudósságát.	Az Istennek félelméről.
157. Ki útra indul Istenével.	Úti társaság éneke.
29. zsoltár	<i>Mostan ti hatalmasak</i>
200. Az Ur szól, ki ne félne.	Mennydörgéskori ének.

30. zsoltár	<i>Dicsérlek, Uram, tégedet</i>
[lásd az azonos dallamú 139. zsoltárt is! <i>Uram te megvizsgálász engem.</i>]	
7. E napra virradásomban.	Szerda reggeli ének.
31. zsoltár	<i>Uram, én csak te benned bíztam</i>
42. A fogadás jöve szívemre.	A Szent Keresztségről,
164. Tisztelem közönséges szolgálata.	Főbíró alatt lévő polgári szolgák fohászzkodása.
32. zsoltár	<i>Ó, mely boldog az oly ember életében</i>
36. Oh Isten! ki vagy irgalmas, kegyelmes.	A bűnöknek bocsánatjáért. Penitenciális ének.
103. Végezvén Jézus Vég Szent Vacsoráját.	A Jézust megfogni ment gyilkos seregnek Jézus egy szavával lett
Tr. 4. [alternatív a 8. vagy nyolcsoronként a 144. zsoltár dallamához] Oh mely drága e kegyelem ideje.	
34. zsoltár	<i>Mindenkoron áldom az Urat, míg engem éltet</i>
201. Felkelvén elmegyek mennyei Atyám házában.	Templomba menéskor,
202. Örömmel meg hallám beszédét az Úr Istennek.	Templomból ki jövéskor.
26. zsoltár	<i>Légy ítélőm, uram</i>
101. Végző éjszakáját.	Jézusnak halálára lett készületéről. Nagyheti ének.
127. Földes Uraságot.	Földesúr éneke,
158. Reményiek az Úrban.	Útra indult ember éneke.
27. zsoltár	<i>Az Ur Isten az én világosságom</i>
9. Bizom én a Jákobnak Istenében.	Csütörtök reggeli ének.

28. zsoltár	<i>Hozzád kiáltok kegyes Uram</i>
24. Az Isten mindentudósságát.	Az Istennek félelméről.
157. Ki útra indul Istenével.	Úti társaság éneke.

29. zsoltár	<i>Mostan ti hatalmasak</i>
200. Az Úr szól, ki ne félne.	Mennydörgéskori ének.

30. zsoltár	<i>Dicsérlek, Uram, tégedet</i>
[lásd az azonos dallamú 139. zsoltárt is! <i>Uram te megvizsgálsz engem.</i>]	
7. E napra virradásomban.	Szerda reggeli ének.

31. zsoltár	<i>Uram, én csak te benned bíztam</i>
42. A fogadás jöve szívemre.	A Szent Keresztségről,
164. Tisztelem közönséges szolgálat.	Főbíró alatt lévő polgári szolgák fohászzkodása.

32. zsoltár	<i>Ó, mely boldog az oly ember életében</i>
36. Oh Isten! ki vagy irgalmas, kegyelmes.	A bűnöknek bocsánatjáért. Penitenciális ének.
103. Végezvén Jézus Vég Szent Vacsoráját.	A Jézust megfogni ment gyilkos seregnék Jézus egy szavával lett leverettetéséről. Nagy heti ének
Tr. 4. [alternatív a 8. vagy nyolcsoronként a 144. zsoltár dallamához] Oh mely drága e kegyelem ideje.	

34. zsoltár	<i>Mindenkoron áldom az Urat, míg engem éltet</i>
201. Felkelvén elmegyek mennyei Atyám házában.	Templomba menéskor,
202. Örömmel meg hallám beszédét az Úr Istennek.	Templomból ki jövéskor.
35. zsoltár	<i>Perelej, Uram, perlőimmal</i>

[<i>Úr Isten, mely sokan vágnak kezdősorral utalással!</i>]	
50. Mily sokak a török s hálók.	A különös kísértetekről.
129. Az emberi nagy romolottság.	Éneklő Prókátor.
132. Szent dolog én szolgálatom.	
234. Boldog, a ki végig meg áll.	A hitben való állhatatosságról.
36. zsoltár	<i>A gonosztévőnek dolgán</i>
[dallama a 68. zsoltáréval azonos! <i>Hogyha felindul az Isten</i>]	
135. Jethró pap tanácsadása.	Tanácsbéli ember éneke.
37. zsoltár	<i>Ne bosszankodjál a gonosztévőkre</i>
55. Az Isten erős torony, magas kőszál.	Az Isten gondviseléséről.
38. zsoltár	<i>Haragodnak nagy voltában</i>
31. Úr Isten! tudod ki vagyok.	Penitencziatartó ének.
32. Lelkemnek nagy lankadtságán.	A léleknek jőben való sokszori lankadtságáról. Penitenciális ének.
63. [alternatív a 61. zsoltár dallamához]	
64. Az én időm, mint a szép nyár.	A halálról, ítéletről, és mind kettőre való készülétről.
236. Hírt hallván élő ember holtáról.	Fohászkodás, mikor látod és hallod, hogy lakásod helyén vagy másutt ember halt meg.
39. zsoltár	<i>Magamban elvégezém, és mondám</i>
51. Oh hol van már a kit lelkem keres.	A Hitnek nemes harcáról.
233. Szeretem óh Úr Isten házadat.	Halálhoz közelítéskor fohászkodás az Isten keresztyén Anyaszentegyházáért.
42. zsoltár	<i>Mint a szép híves patakra</i>

Introitus [számozatlan].	Szép dolog, s gyönyörűség. Előljáró éneke a kegyes olvasónak Istenhez, Magához, és felebarátjához, az Éneklésnek szükséges és Idvesség voltáról.
Te Deum laudamus [számozatlan].	Téged óh Isten dicsérünk. Istent dicsérő, buzgó ének, melyet Krisztus Urunk születése után a Négy Századik esztendőben élt. Szent Ambrus kegyes Atya, és Püspök, Deák nyelven, készített, és most magyar nyelven mindenek előtt esméretes
[toldalék, számozatlan]	Örvendj magyar keresztyénség. Te Deum laudamus: az az A Nagy Istent Dicsérő Ének, Felséges Római Császár, és Magyar Király Ildik József dicsőséges győzdelmeiért, mellyeket vett a keresztyénség megeskütt dühös ellenségén a pogány Törökön. Anno. 1789.
47. Bünt bánó szívvel járulok.	Úr Vacsorája vétele után.
76. Mint a szép ritka jószágot.	Adventi ének.
78. Mint szóval ki adja magát.	Jézus készülete e világra.
83. Jézusba vetett hitemet.	Gábiel angyal bizonyság tétele a Jézusnak dicsőséges személyéről és örök országaról.
85. Mint a fényes nap felköltét.	Keresztelő Jánosnak Jézus Krisztus előtt járásáról. Krisztus első és második eljövételéről.
107. Szívemmel szállok szívedben.	A Jézusnak lelkebeli szenvedéseiről.
108. Győzedelmes Fejedelem.	Nagypénteki ének.
109. Jézus keresztfán meg halván.	A Krisztus haláláról és általa lett nagy csudákról.
113. Jézus meghalt bűneinkért.	Húsvéti ének.
124. Isten! földi királyoknak.	Ének a Királyért.
138. Ifjúságomnak vezére.	Mesterlegény éneke.
139. A czéhbéli társaságban.	Éneklő Czéhmester.
188. Ha a dicsőség urára.	Méltatlan gyalázatú ember éneke.
192. En reám szoros igazság.	Tisztartó és Poroszló foházkodása.

215. Az új Frigy áldozó Papja.	Hitetlen Tamás siralma.
219. Jézus! én megholt életem.	Hívó embernek halálra való készülete.
222. E világ egy legnagyobb ház.	Istennek kiváltképpen való
225. A szép szivárványnak íve.	A Szivárványról.
226. Időnek fele sötétség.	[A szivárvány]
Tr. 9. Oh nagy Isten! mind ezekben.	Bérekasztás.
43. zsoltár	<i>Ítéld meg engemet, Ur Isten</i>
162. Az Isten, ki bír mindennel.	Cselédes gazdák és gazdasszonyok éneke.

45. zsoltár	<i>Egy szép dolgot hoz elő az én szívem</i>
88. Meglett a szabadulás és az erő.	A Jézus Krisztus születéséről.

46. zsoltár	<i>Az Isten a mi reménységünk</i>
6. Sietek az hálaadással.	Kedd estvéli ének.

50. zsoltár	<i>Az erős Isten uraknak ura</i>
25. Szükség, hogy a Krisztust gyakran valljam.	A Keresztyén Vallástételről.
44. Az Úr Jézusnak egy áldozatját.	Úr Vacsorájával való éléskor.
77. A vén Simeonról és Annáról.	Jézust váró Simeon és Anna követése.
86. Oh lelkem! forgasd az ítéletet.	A Jézus Krisztus második eljövételéről. Adventi ének.
217. Oh idő! óh örökkévalóság.	Idő. halál, örökkévalóság.
235. Jaj e romláshoz közel világunk.	A keresztyének mai szeretetlenségéről közönségesen.
Tr. 1. E földön tűz és Víz között lakunk.	Az Utolsó ítéletről közönségesen, és különösen az igazak kegyelmes ítéletekről.

51. zsoltár	<i>Úr Isten, kérlek, kegyelmezz nékem</i>
34. A bűnös Publikánus módjára.	Penitenciális ének.
38. Nem jött a Jézus hívni magához.	Ama bűnös asszonyiállatnak, (ki sokaktól Mária Magdalénának tartatik) példájára. Úr Vacsorája vétele előtt. Penitenciális ének.
39. Tarts meg engemet, óh én Istenem.	[Mária Magdaléna példája], Másik

	Penitenciális ének.
114. Végezvén Jézus szent szolgálatját.	Húsvéti ének.
55. zsoltár	<i>Hallgasd meg az én könyörgésem</i>
28. Nagy harcom van az ó emberrel.	A Testnek megfeszítéséről.
68. Kettőn van szorongattatásom.	Az Örök Élet kívánásáról.
156. Jövevény vagyok e világon.	Bűjdöső ember éneke.
57. zsoltár	<i>Irgalmazz, Uram, irgalmazz nekem</i>
99. Nap Keleten egy csillag támadott.	A Jézusnak bölcsék által lett tiszteletéről és Egyiptomban való futásáról. Vízkereszti ének.
61. zsoltár	<i>Kiáltásom halld meg, Isten</i>
20. Lelkem kétségben nem süllyed, noha ijjed.	Ének a Hitről.
63. [alternatív a 38. zsoltár dallamához]	Nincs ok a kevélységre
183. Tanácsra szükségem vagyok.	Férjhez kért s nap alatt lévő Leány
184. Nagy dolog ez a követség.	Leányt kérők fohászkodása.
62. zsoltár	<i>Az én lelkem szép csendesen</i>
[dallama azonos a 24. zsoltáréval!	<i>Az Úr bír ez egész földdel.]</i>
181. Az én lelkem szép csendesen.	Legény fohászkodása Leány nem adása után.
182. Ezt kérem, ezt kívántam én.	Leányt nyert ifjú fohászkodása.
63. zsoltár	<i>Isten, te vagy én Istenem</i>
[Dallama azonos a 17. zsoltáréval!	<i>Hallgasd meg igazságomat]</i>
35. Nagy a mennyei Atyában az irgalom.	Az Atyjához megtért Tékozló Fiú példájára. Penitenciális ének.
75. Csudálom a követséget.	A Gábrriel követségéről.
87. Jézus, te vagy én Istenem.	A Jézus Krisztus igaz Istenségéről. Karácsony ének.
208. Világosságoknak Atyja!	Szárazság idejében esőért.
209. Az idők ő járásukkal.	Jó időért.

65. zsoltár	<i>A Sionnak hegyén, Úr Isten</i>
21. Háborús tenger én életem.	A Reménységről.
176. A bűnnek első büntetése.	Bábák Isteni félelme.
66. zsoltár	<i>Örvendj egész föld az Istennek</i>
45. Idvességem fundámentoma.	Az Úr Jézus Krisztusnak halála előtt lett Testamentomáról, mely lett az ő Vég Vacsorájában.
73. [alternatív dallamként, kétstrófaként]	Jézusom szent fogantatása.
98. Az Isten bölcs rendeléséből.	A Jézus körgyűl-metélkedéséről. Újlesztendei ének.
[144. kétstrófaként, alternatív lehetőség]	Vigyázás van bízva Istentől. Éjjeli felvigyázók éneke.
[147. kétstrófaként, alternatív lehetőség]	Uram! ki vagy felállítója. Szülék éneke gyermekeikért.
68. zsoltár	<i>Hogyha felindul az Isten.</i>
[Lásd az azonos dallamú 36. zsoltárt! A gonosztévőnek dolgán]	
73. zsoltár	<i>Bizonyára jó az Isten</i>
194. Oh Isten! minden jóknak kútfeje az áldásoknak.	Munka közben mondandó.
74. zsoltár	<i>Miért vetsz minket így el, Ur Isten?</i>
[Lásd az azonos dallamú 116. zsoltárt is!	<i>Szeretem és áldom az Úr Isten!</i> .
48. Jézus énnékem adá most magát.	Az Úr Vacsorája vétele után.,
171. Oh szent Isten, mely régen látogatsz.	Hosszas betegségű ember éneke.
75. zsoltár	<i>Dicsérünk téged Isten</i>
126. Oh Uram mindeneknek.	Főbíró éneke.
128. Szép tisztesség a tisztég.	Éneklő Tisztartó.
77. zsoltár	<i>Az Istenhez az én szómat</i>
[Lásd az azonos dallamú 86. zsoltárt is,	<i>Hajtsd hozzám Uram füledet]</i>
19. Éneklek az Úr kegyelmét.	Az Isten Kegyelméről, Idvesség fő eszközéről.
57. Lelkem! miért gyötrőd magad?	Az Isten Gondviseléséről.

80. zsoltár	<i>Hallgasd meg, Izráel pásztora</i>
82. Jövel uram Jézus, óh jövel.	Adventi s akar mely időre való Penitenciális ének.
166. Felkelvén a munkára mégyek.	Szőlőműves éneke. Munka előtt.
81. zsoltár	<i>Örvendezetek az erős Istennek</i>
196. Az Úr egyet szólt.	Tavaszi gondolkodások.
84. zsoltár	<i>Ó seregeknek Istene</i>
65. Itt csak vándorlás életem.	A mennyei boldogságról.
159. Utam van az Úr nevében.	Úti gondolatok.
86. zsoltár	<i>Hajtsd hozzám Uram füledet</i>
[Dallama azonos a 77. zsoltáréval,	<i>Az Istenhez az én szómat!]</i>
118. Földön dolgát vévén végbe.	A Szent Lélekről. Pünkössti ének.
91. zsoltár	<i>Aki a felséges Urnak lakozik oltalmában</i>
89. Oh mely csudálatos ez hely!	Karácsonra való.
100. Oh Jézus Sión királya.	Virágvasárnapi.
92. zsoltár	<i>Ékes dolog dicsérni</i>
198. Ha a mezőt tekintem.	Aratáskori ének.
93. zsoltár	<i>Nagy hatalmával regnál az Isten</i>
134. Nem függ az orvostól s orvosságtól.	Gyógyító Orvos éneke.
150. A minden jóknak legfőbb Sáfára.	Szegények éneke.
227. Vetvén elmém testem mivóltára.	Az emberi testben meg tetsző Isteni bölcsségről.
94. zsoltár	<i>O erős bosszúálló Isten</i>
61. A könny szemeimből kicsordul.	Az ember közönséges nagy
100. zsoltár	<i>E földön ti minden népek</i>
137. Szent Páltól e szó adódik	Mesterember éneke.

101. zsoltár	<i>Mindenek előtte irgalmasságról</i>
149. Az Istennek nagy jóvóltát beszéllem.	Nemes ember éneke.
102. zsoltár	<i>Hallgasd meg Uram kérésem</i>
17. Elmúlt a nap fejem felől.	Közönséges estvéli ének.
60. Oh Isten! van nagy félelmem.	Oktatás a kísértetek ellen.
122. Oh Istennek szeme fénye!	A keresztyén anyaszentegyházért.
172. Az Ur gazdagít, szegényít.	Meggyógyult ember hálaadása.
221. Jaj énnékem nyavalyásnak.	Bűnein kesergő szívnek esedezése.
229. Fel kell vennem a keresztet.	A kereszt viseléséről.
[151. hibásan utal erre a dallamra, ld. a 143. zsoltárnál!]	
103. zsoltár	<i>Áldjad lelkem Uradat, Istenedet</i>
210. Nincs hatalmamban magamnak	Állandó egészségért.
211. Érzem jó egészségem megbomlását.	Változó egészségben.
220. Oh mennynek és földnek legfőbb Királya.	A hívő léleknek e világtól búcsúzása, Hattyúi Éneke, és az Istenhez való kívánczása.
104. zsoltár	<i>Áldjad lelkem az Urat és tiszteld</i>
197. Távozz álom! tőlem egy kevésbé!	Éjszakai elmélkedés.
106. zsoltár	<i>Az Urat áldjátok, mert jó</i>
133. Az én terheim igen nagyok.	Lelki pásztor éneke.
107. zsoltár	<i>Dicsérjétek az Urat, mert nagy ő jó volta</i>
52. Jehova! reád vetem.	A Hitnek nemes harcáról.
110. zsoltár	<i>Az Ur Isten monda az én uramnak</i>
115. Jézust e földön én már nem keresem.	Jézus mennybemeneteléséről.
117. Jer! kísérjük Jézust mennybe szemünkkel.	Mennybemenetelkorra való ének.
111. zsoltár	<i>Hálát adok Uram néked</i>
[Dallama a 24. zsoltáréval azonos	<i>Az Úr bír ez egész földdel]</i>

46. Óh mely rettenetes ez Hely!	Úr Vacsorája vétele után.
112. zsoltár	<i>Boldog az ember, kiaz Istent féli tiszteli szíve szerint</i>
153. A bölcs Istennek rendelése.	
113. zsoltár	<i>Az Urat ti, ő szolgálai dicsérvjétek, mert érdemli</i>
173. Isten szabados áldása.	Magtalan házások óhajtása.
179. Az én leányi szépségem.	Hajadon Leány éneke.
116. zsoltár	<i>Szeretem és áldom az Ur Istent</i>
[Lásd az azonos dallamú 74. zsoltárt is!	<i>Miért vetsz minket így el Úr Isten?]</i>
48. Jézus, énnekem adá most magát.	Úr Vacsorája vétele után.
148. Isten után az én eredetem.	Magzatok éneke szüléikért.
119. zsoltár	<i>Az oly emberek nyilván boldogok</i>
23. E mindenkori igyekezetem.	A jó Lelki ismeretről. 0
129. zsoltár	<i>Én ifjúságomtól fogva engem</i>
[Hibás alternatív dallamutalás, a 73. számú ének szótagszáma miatt lehetetlen, a helyes utalást lásd a 66. és 140. zsoltárnál!]	
132. zsoltár	<i>Emlékezzél meg, Ur Isten, Dávidról és inségéről</i>
1. Imé! ez Urnak napjára jutván...	Vasárnap reggeli ének.
133. zsoltár	<i>Imé, mily jó és mily nagy gyönyörűség</i>
125. Uram! a te néped igazgatását.	Hazánk Fő Rendéiért.
134. zsoltár	<i>Úrnak szolgálai, mindnyájan</i>
130. Vigyázásra van sok okom.	Udvari szolgálak éneke.,
152. Idő van már, hogy tanuljak.	Tanuló Gyermekek éneke.

185. Én is bírok tisztességét.	Vőfélyben lenni kellő Istni félelem.
186. Vendégek! szómat halljátok.	Keresztyén Násznagy éneke.
137. zsoltár	<i>Hogy a Babiloni vizeknél ültünk</i>
33. Publikánus kis Zákeus példája.	Penitenciális ének.
rr. 2. Elmenvén a Jók az örök életre.	A Gonoszok meg ítéltetéséről, és a Pokolról
Tr. 10. Éneklek a nagy Isten nagy csudáját.	Az elesett Angyalok bűnéről, azoknak első büntetésekről, és utolsó ítéletekről.
[Dallama a 30. zsoltáréval azonos!	<i>Uram, te megvizsgálsz engem Dicsérlek Uram tégedet]</i>
41. Imé! most magamba szállók.	Az embernek maga megpróbálásáról.
140. zsoltár	<i>Szabadíts meg engem Úr Isten</i>
; 70. Oh nagy még az én gyarlóságom.	A keresztyén embernek Istene maga és Felebarátja iránt való Tiszteiről, melyeket Szent Pál három sarkalatos Erényekben foglal bé Summa szerént.
73. Jézusom szent fogantatása.	Az Úr Jézus Krisztus szent fogantatásáról.
[A 129. vagy némely kiadásban a 149. zsoltár dallamára utalás helytelen, kétstrófánként énekelhető a 66. zsoltár dallamára is.]	
144. Vigyázás van bízva Istentől.	Éjjeli Felvigyázók éneke.
147. Uram! ki vagy felállítója.	Szülők éneke Gyermekeikért.
[Kétstrófánként a 144. és 147. is énekelhető a 66. zsoltár dallamára.]	
141. zsoltár	<i>Te hozzád kiáltok, Úr Isten</i>
49. Oh telkeknek kegyelmes Atyja!	A közönséges kísértetekről.
143. zsoltár	<i>Hallgasd meg Uram kérésemet</i>
44. [alternatív az 50. zsoltár dallamához]	Az Ur Jézusnak egy áldozatját.
151. [Hibás dallamutalás a 102. zsoltárra!]	Az Isten, a ki oszt tiszteteket. Alsóbb

	oskolákban tanítók éneke.
144. zsoltár	<i>Áldott az Úr, ki kezemet tanítja</i>
26. O Jézus! én életemnek példája.	A Krisztus követéséről.
91. Hűséges beszéd méltó a hitelre.	A Krisztus követéséről.
92. Hogy ördög világot igen meg veszített.	Karácson ének.
93. Meglévén a Jézusnak születése.	Karácson ének.
94. A Jézus születése nagy Titkában.	Karácson ének.
102. Oh Jézus szerelmének nagy csudája.	A Tanítvánányok lábaik megmosásáról. Nagyheti ének.
116. Oh Jézus. Isten választott szolgája.	Mennybemenetelkori ének.
Tr. 3. Oh örökké való boldogtalanság.	Az elkárhozotlaknak boldogtalan állapotokról.
Tr. 4. [alternatív dallam 8 soronként] Oh mely drága e kegyelem ideje!	Mint kell élni Pokol s kárhozatot kerülő, és Mennyszágra vágyó keresztyén embernek
145. zsoltár	<i>Magasztallak téged én Istenem</i>
11. Forgatom szívemben, a mint lehet.	Péntek reggeli ének,
16. Tudom, az Urnak mivel tartozom,	Közönséges reggeli ének.
146. zsoltár	<i>Áldjad én lelkem az Urat</i>
146. Királyomnak békességét tartozván munkálni.	Vitézek éneke.
189. Oh emberek őrizője.	Méltatlan fogságban lévő embernek éneke.
147. zsoltár	<i>Az Urat dicséritek, mert jó</i>
13. Mindenek Istentől függenek.	Szombat reggeli ének.
150. zsoltár	<i>Dicséritek az Urat</i>
69. No én lelkem, serkenj fel.,	Mózesnek és a Báránynak éneke.

A 124 dallamból tehát mintegy nyolcvanot találunk az utalásokban. A kiadások változataiban lappanghatnak eltérések, alternatív többletek. A genfi zsoltárok kétharmadának tovább terjedéséhez, magános használatban való rögzítéséhez a *Szentek hegedűje* sorozatos kiadásai

sajátos módon hozzájárultak.

A zsoltárdallamok ilyen mértékű használatát még inkább súlyozza, hogy mennyi dallamot nem használ Szőnyi dallamutalásaiban egyáltalán! Természetesen semmiféle programra nem gondolhatunk, amely szerint például minél több dallamot akart volna használni, hanem csupán elterjedtségük, közismertségük miatt vélte a kiválasztottakat alkalmasnak egy-egy éneke megszületésekor arra, hogy gyülekezeti magánhasználatban szólaljanak, tovább terjedjenek. Erre már a címlap utal.

* jelöli azokat a dallamokat, amelyek mind máig a legismertebbek közé számítanak, holott Szőnyi *ad notam* jelzéseiben nem találhatók. 2, *3, 4, 9, 10, 11, 13, 14, 18, 20, 22, *33, *40, 41, 44, 47, 48, 49, 54, 56, 58, 59, 60, *78 [= 90.], *79, 83, 85, 87, 88, *89, *96, 97, 99, *105 114, 115, 117, 120, 121, *122, 123, 124, *125, 126, 128, *130 *135' *136, * 138, 140, 143,148, 149.

Összehasonlításul említenünk kell, hogy az Öreg Debreceni Énekeskönyv, amelynek anyaga jórészt már a 17. század közepén lezárult, 1723 után pedig nem került bele újabb ének, arányosan sokkal kevesebb genfi zsoltárdallamra írott éneket tartalmaz. Mindössze egy tucatnyi énekdallam szerepel egyedüli *ad notam* utalásként, azaz ennyi született Szenczi Molnár zsoltárai nyomán, amely bele is került a későbbi gyülekezeti énekeskönyvbe. (Hozzáadhatunk még egy féltucatnyi zsoltárdallamot, amely több más énekdallammal *együtt* szerepel az utalások között alternatívként.) Ez egyáltalán nem jelenti, hogy a zsoltárdallamokat nem használták, vagy nem ismerték. Például a gályarabokról szóló tudósítások is megneveznek zsoltárokat, amelyeket egyik vagy másik alkalommal elénekelték a rabságban sínylődők. Ezek sorában közismertek mellett később alig használtakat egyformán és természetesen említenek. Ez szintén mutatja, hogy nem a mai szokásból, s nem a századfordulón általánossá vált megítélésből kell kiindulnunk. A múlt század elején a hagyományokat sok tekintetben felszámoló Benedek féle énekeskönyv jóval több genfi dallamra írott éneket tartalmaz, mint előde, az említett Öreg Debreceni Énekeskönyv. A 18. századi kollégiumi *Methodus* már elemi szinten tartalmazza a zsoltárok tetemes hányadának megismerését. Ezen az állapoton majd a századforduló táján kezdődő oktatási reformok változtattak, mikor az

egyházi tantervek is jobban válogattak az énekekben. Ugyanakkor a magyaros ritmizálás, a közizlés változása, és a vallásos élet árapálya erősen megtizedelte a még élő örökséget. Eben a környezetben hanyatlott el a zsoltárok ismeretének és a zsoltáréneklésnek a szokása. Válsággá csak akkor mélyült, mikor a fordulat éve után a gyülekezetek kántortanítói és az iskolás gyermekek kiszorultak a magyar református templomokból, és az amúgy is alásüllyedt szintű zsoltározás foszlányokban maradt meg csupán. A genfi zsoltárokkal kapcsolatos közvélekedés ehhez az állapothoz társult. A korábbi állapot azonban egyáltalán nem ez volt.

A Maróthi által szárnyára bocsátott Szőnyi éppen így számíthatott a genfi zsoltárok kiterjedt ismeretére, mint kortársai, a genfi dallamokra alkalmi énekeket szerző diákok. Hasonlóképpen Ráday Pál is elsősorban a genfi dallamformák és versformák elterjedtsége jegyében alkotott már a 18. század legelején, tizennyolc zsoltárdallamra utal, és jóval kevesebb régi magyar dallamra, igaz, közöttük féltucatnyi ma már egyáltalán nem ismert 17. századi magyar dallamot is megnevez.¹⁶

Régi magyar, és egyéb dallamok¹⁷

<i>Amely embernek jó hite vagyon.</i> RMDTI. 91. és 11. 318. 199. Az Isten nem csak táplál engemet.	Szüretkori ének.
<i>A nap eljő nagy haraggal</i> (Dies irrae) RMDT II. 289. 104. Jézus Getsemáné kertben	A főpap szolgájának Málkusnak Péter által elvágott jobb fülének meggyógyításáról.
<i>Aki az Istent megismerheti</i> RMDT I. 76. 29. Énnekem a test nagy ellenségem.	A böjtöléskor. Böjt napkor.
<i>Az Istennek jó tetszése</i> [alternatív dallam a 91. zsoltárhoz, <i>Aki a Felséges Úrnak lakozik oltalmában</i> , vö. Bartha 212] 100. Óh Jézus, Sión királya.	Jézusnak számárháton Jeruzsálembé lett bemeneteléről. Virágvasárnapi ének.
<i>Drága dolog az Úristent dicsérni</i> RMDT I. 95/11. 207. Böven van most az Istennek áldása.	Bőségnek idején.

<i>Dicsérd az Isten, mostan, ó én lelkem</i> RMDT I. 192. 12. Dolgát végezvén én hivatalomnak.	Péntek estvéli ének.
<i>Dicsőült helyeken</i> RMDT II. 171. 193. Minden áldásoknak elfogyhatatlan kútfeje. -	Akármi tisztességes munka közben mondandó ének.
<i>E világ mióta</i> [Brunquell aller Gütter. 1674.] 66. Egy reményesség táplál. 67. Megbízott Jézusom. 143. Minden ember meghal. 231. Hármát meggondolni.	A boldog Feltámadásról. A boldog Feltámadásról. Folyóvizek csapolása. Vagy Vizenjárók és Halászok éneke. Istenhez készület.
<i>Én Istenem, sok nagy bűnöm</i> RMDT II. 62a/III. 174. Óh teremtő! egy éltető. 205. Ūt az óra, kakasszóra.	Terhes asszony éneke, Óraütéskor.
<i>Én lelkem légy csendességben</i> [alternatív dallam a 42. zsoltárhoz, <i>Mint a szép híves patakra</i> , vö. Bartha 211!] 215. Az új Frigy áldozó papja.	Hitetlen Tamás siralma.
<i>Harc ember élete teljes életében</i> RMDT II. 125. 218. Mint kergetett madár vigyázok szüntelen.	Boldog meghalásért.
<i>Háborúsága Dávid királynak</i> RMDT I. 196. 154. Reám jött immár óh jaj! a bűnnek, egy igen nagy kára. 155. Mint anyja hagyott madárfiacskák, jaj! már úgy hagyatnak.	Valóban özvegy asszony éneke. Árvák éneke.
<i>Hallgasd meg, Jézus Krisztus</i> RMDT I. 126. 110. Harmadnap elvált dolga. 111. Hozzám való szerelmed Jézus.	A Krisztus feltámadásáról. Húsvéti ének. Húsvéti ének.
<i>Jer, dicsérjük az Istennek Fiát</i> RMDT I. 46. 180. Nagy dolog, melyhez fogni akarok.	Házasodni akaró ifjú éneke.

<p><i>Jézus Krisztus, mi kegyelmes hadnagyunk</i> RMDT I. 95. 10. Csak Istenben nyugtatom meg lelkemet.</p>	Csütörtök estvéli ének
<p><i>Jézus Krisztus, szentek reménye</i> RMDT I. 118. 4. Az Úr megtészi, amit akar.</p>	Hétfőn estvéli ének
<p><i>Jézus Krisztus, szép fényes hajnal</i> RMDT I. 118/II-III.</p>	Szolgák s szolgáltók éneke
<p><i>Jézust el nem bocsátom</i> [J. Crüger? 1653.] 168. Most látván életemet.</p>	Tanuló ifjú éneke.
<p><i>Ki csak Istenre dolgát hagyja</i> [G. Neumark, 1654.] 56. Az Isten gondviselésében.</p>	Az Isten gondviseléséről.
<p><i>Követi vala népek soksága</i> RMDT I. 130/III. 142. A földművelés s mag gondviselés.</p>	Szántóvető ember éneke.
<p><i>Küldé az Ur Isten</i> [Mittit ad virginem] RMDT I. 172. 84. Az Isten bányája.</p>	Az Isten bányájáról, kit Keresztelő János ujjal kimutatott.
<p><i>Lásd meg, Uram, én ügyemet</i> RMDT I. 210. 190. Keserves ez az állapot.</p>	Érdemlett fogságban lévő ember éneke.
<p><i>Maradj velünk, mi Krisztusunk</i> RMDT. I. 229/III. 2. Az Úr ma vélem sok jót tön.</p>	Vasárnap estvéli ének.
<p><i>Mennybéli felséges Isten</i> [1560 óta használatos Magyarországon] 22. Nem holt állat az én hitem.</p>	
<p><i>Mennyből jövök most hozzátok</i> RMDT II. 85/1. 81. Közel az Isten országa. 90. Oh Jézus! Istennek Fia.</p>	A Mennyek Országának elközelítéséről. Karácsony ének.

<p><i>Mikor Sénakhérib a Jéruzsálemet</i> RMDT I. 211. 191. [alternatív a <i>Szomorú a halál</i> dallamához] Boldog ember vagyok, mert látom végemet.</p>	<p>Halálra szentenciázott embernek éneke.</p>
<p><i>Most nyúgosznak az erdők</i> [Nun ruhen allé Walder, H. Isaac, 1490?] 204. Levetkezvén ruhámat. 230. Érzem időm futását.</p>	<p>Levetkezéskor. Fáradt idejű, bánatos ember éneke.</p>
<p><i>Nagy hálaadással magasztaljad Istent óh én lelkem</i> RMDT I. 107. 140. Oh bölcs Isten, aki életemet eddig megtartottad.</p>	<p>Kereskedő ember éneke.</p>
<p><i>Ó ártatlanság báránya</i> RMDT II. 356-357. 79. Szent János keresztsége. 105. Istennek tulajdonsága. 106. Csudáljátok magas egek.</p>	<p>A János keresztségéről. Jézus jövendölése Péter által lett megtagadtatásáról A Jézus Krisztus testének kínszenvedéséről.</p>
<p><i>Ó én két szemeim</i> RMDT I. 100. 8. Ez estve énekem világos bizonyágom.</p>	<p>Szerda estvéli ének.</p>
<p><i>O mely igen rövid volt lám ez világ</i> RMDT I. 77. 195. Téli időben minden állat kedvetlen.</p>	<p>Téli gondolkozások.</p>
<p><i>Örül mi szívünk</i> RMDT I. 98. 177. Az Úrnak hála.</p>	<p>Szülő asszonyoknak szülés után való háláadása.</p>
<p><i>Semmit ne bánkódjál</i> RMDT' I. 15/II. 14, Mint a folyó vizek a nagy tengerekre. 59. Magad szívedből jött rossz kísérteteket. 216. [alternatív dallam <i>Szomorú a halál</i>]</p>	<p>Szombat estvéli ének., Oktatás a kísértetek ellen. Boldog halálról való emélkedés.</p>
<p><i>Seregeknek győzhetetlen királya</i> RMDT II. 358. 214. Jaj énekem! jaj szomorú fejmemnek!</p>	<p>Szent Péter siralma.</p>

<p><i>Szívem megalázzván, te hozzád megyek</i> RMDT I. 195 IV. 203. Tehozzád emelem Uram! szívemet.</p>	<p>Felöltözéskor.</p>
<p><i>Szívein szerint kívánom utolsó órámat</i> RMDT II. 222. 71. Kapuk emelkedjetek. 72. Egek harmatozzatok.</p>	<p>A Krisztus kívánásáról. Adventi ének. Adventi ének..</p>
<p><i>Szívünk vígsággal ma bétölt</i> [F. Nicolai, Frankfurt 1699.] 96. Szívem soha nem víg jobban.</p>	<p>Karácson ének.</p>
<p><i>Szomorú a halál a gyarló embernek</i> RMDT II.315. 191. Boldog ember vagyok, mert látom végemet. 216. [alternatív a <i>Semmit ne bánkódjál</i> dallamához] A szomorú halál sokszor szívem állja.</p>	<p>Halálra szentencziázott ember éneke. Boldog halálról való elmélkedés.</p>
<p><i>Uram, bocsássad el</i> [Nunc dimittis, Oppenheimi függelék, 1607.] 170. Az én időm elkölt.</p>	<p>Öreg ember éneke.</p>
<p><i>Uram, mikor éltetemnek</i> [Nun ruhen alle Walder] 230. Érzem időm futását. -</p>	<p>Fáradt idejű, bánatos szívű ember éneke.</p>
<p><i>Új világosság jelenék</i> RMDT I. 170-171. 79. [alternatív az <i>Óh ártatlanság báránya</i> dallamához]</p>	<p>A Szent János keresztsége.</p>

Mintegy negyven dallam, tehát a mintául használt genfi zsoltdallamok mennyiségének fele található a dallamutalások sorában. Mindegyik ismerős. Többségében az Öreg Debreceni Énekeskönyv, néhány a Maróthi énekeskönyvének későbbi kiadásaiban található himnuszok, az Új Zengedező Mennyei Kar, és a debreceni «halottaskönyv» egykorú kiadásaiban használatos. Korabeli kéziratos diákköltészet dallamutalásai között is ezek az énekek gyakoriak. Zömében tehát az előző századokban már használatos dallamok, kisebb hányaduk 1696 (illetve 1692) óta, Ács (Aachs) Mihály énekeskönyve nyomán, illetve a Maróthi számára is forrásul szolgáló német-svájci pietista énekeskönyvek nyomán terjedt el. Ha

nem is olyan mértékben, mint a genfi zsolttárok dallamainak ismeretére ezekre is bizton számíthatott Szőnyi.

A zsolttárdallamok, korabeli, illetve régi magyar énekkincshez tartozó dallamanyag egymás mellett szintén mutatja a genfi zsolttárdallamok tekintélyét.

Terjedés, fennmaradás

Az ötödik kiadáshoz készült toldalékok első éneke szemléletes példái kiadástörténeti talányokra. Egy Pozsonyban Landerernél, 1784-es évszámmal nyomtatott példányban ilyen pótlékkul beiktatott énekcímet és évszámot találunk: *«Te Deum Laudamus, az az A Nagy Istent Dicsőíti Ének, Felséges Római Császár és Magyar Király II-dik József dicsősége, győzedelmeiért, mellyeket vett a keresztyénség megesküött dühös ellenségén a pogány Törökön. Anno 1789!»* A használatban elkopott csonki példányok miatt nem lehetséges a gyors tisztázás. Valószínű, hogy Pozsonyban s másutt is megjelent több olyan kiadás, amelynek évszám azonos, de több lenyomat, vagy újraszédés is készült belőle, s a bővítésé toldalékok szempontjából sem azonos minden egyforma évszámmal nyomtatott kiadás vagy változat. Éppen egy Pozsonyban nyomtatott 1774. évi kiadásról írta Szőnyi az előszóban, hogy nem is tudott róla. Az illusztris szerző megérte munkája tíz kiadását, s feltehető, már akkor volt némelyiknek több lenyomata, amelyről éppen így nem tudott. A csonki példányok tüzetes vizsgálata, családi könyvtárakban megőrzött példányok tanulmányozása oldhatja meg a kérdés részleteit.

Ma még hiányos az énekeskönyv társadalomtörténeti hátterének vizsgálata. Megsemmisült példányok tízezrei tartalmazhattak családi bejegyzéseket, amelyekből látható volna, milyen széles körben használta a református magyarság a *Szettek hegedűje* másfél századon át élő kiadásait. Kelendő volt. Az elnyűzött, énekelés során szétesett és megcsonkult példányok mutatják, hogy nem könyvszekrények díszéül vásárolták.

Terjengősség

Takarékosan fogalmazott lírai műfajok példáival hasonlítva, s csupán a verselés technikáját tekintve, Szőnyi énekeit lapozó olvasó

mai szépérzéke könnyen felszisszen. Kétségtelenül alkotómódbeli, kifejezőmódbeli fogyatékosága, hogy sorjázó strófáiban szórványosan találkozunk elmozdíthatatlan sorokkal, tovább nem tömöríthető képekkel. Ma szívesen javasolnánk hosszú énekei megkurtítását, használna (olvasmány) élményünknek, ha a szinte első fogalmazásban ránk hagyott részletezéssel nem beszélné túl helyenként az örvendetes telitalálatokat.

Másként kell azonban vélekednünk, ha a hányatott és elhagyott gyülekezetekre gondolunk. Az egyszerű emberek világában a református vallási élet megnyilvánulásai által volt lehetőség csupán arra, hogy az európai művelődéshez kapcsolódják a kétkézi munkások, zsellérek, mesterek falusi közössége. A prédikációhallgatás, éneklés és minden más szertartási elem ennek arányában hatványozottan fontos pozíciót foglal el a korabeli emberi életben. Általában jelzett viszonyok különleges ismertetőjegye az, hogy rebellisnek tartott prédikátorok, elüldözött gyülekezeteknek nyomasztó mindennapi tapasztalása volt az imádságos megkapaszkodás.

Kérdés mégis, végigénekeltek-e valaha is ilyen sokstrófás énekeket?

Válaszoljon a népi emlékezet, és a továbbélő históriás énekek emlegetése. Balladákat ismerő nótafák ezer, tízezer sorszámra tudtak idézni. A református, s az evangélikus szertartási énekeskönyvek Szenczi Molnár zsoltárainak kivételével sem az énekeket, sem a verseket nem számozták, csak a 18. század derekától. Amit elkezdtek, abból korábban nem lehetett válogatott verseket megnevezni, végigénekeltek. Éppen nem rövidek a Bornemisza detrekői énekeskönyvében található korabeli históriás énekek. S még a Hahóti Tőke Ferenc megverselte Francesco Speira (Spira Ferenc) históriát, valamint Farkas András *Jersze emlékezünk* kezdetű énekét is javasolja délutáni istentiszteletre. - Nem volt tehát szokatlan a hosszú ének.¹⁸ A magános, vagy családi áhítatosság, munka közben énekelgetés, akár kinn a határban, akár este tűzvilágnál, magától értetődő volt. Jobban múlt az idő. Más a mai gondolkodású, órára szorított ember sietős ritmusa. A terjengősség, lassúdad menet, rendundáns fogalmazás a lelkigyakorlatnak nem ártott.

Mai lírikusnak kínok kínja volna fizikai kísérletek és törvények megverselése. Akadtak azonban természettudományos jegyzetek egy

századdal Szőnyi működése után, csiszolt európai nyelveken, amelyeknek szépirodalmi stílusa csak főhajtással említhető. A bibliai imádságok között pedig megtaláljuk a példát arra, hogy nincs az életnek olyan területe, amelyet ne itathatna át imádság és áhítat. Jób könyvében például az ókor legteljesebb bánya- s bányaművelés leírását olvassuk. Racionalista költészeti csúfságait is kipécézhethük a Szentek hegedűje némelyik énekének. Ám ne feledjük, a hazai reformátusság sem a Geleji Katona típusok eszes orthodoxiájának, sem a puritán pietásnak nem volt szűkében. Szőnyi Benjámint e hagyományhoz kapcsolódhatott legtermészetesebb módon, beleértve a Vizsolyi Biblia és a széphistóriák kifejezőmódját, mert ez egyáltalán nem évült el még az akkori közbeszédben és közgondolkodásban. A filozófia, a rendszeres gondolkodás sem idegenkedett attól, hogy a *pansophia* örökölt eszményét gyakorolja. Egyházi érdekű és vallásos funkciójú irodalom egységes köreiről beszélhetünk 1800 tájáig. Szőnyi Benjámint ifjúkori élményei és érett korú alkotásai egyaránt ebben a körben tekintették át és közvetítették a tudományok enciklopédiáját. Éneklés alakjában.

1751-ben, s már korábban is foglalkozott a debreceni Egyháztanács azzal, hogy a keresztyén életnek meg kell mutatkoznia a Bibliát olvasó, templomozó, otthon is imádkozó-éneklő gyülekezet életén. Ekkor egy könyvecskét is kiadtak, Tatai Csirke Ferenc írta névtelenül, egy évtized múlva még egyszer megjelent. A Carolina Resolutio utáni egyházi és társadalmi helyzetben (amikor a gazdasági és műszaki fellendülés sem hiányzott) a Rákóczi szabadságharc, meg a korábbi török és más vészek miatt, egyre jobban érezték a szükségét annak, hogy a lelki összefogás, épülés ne maradjon el. A korábbi, meg az újabb kegyességi könyvek is ebbe a folyamatba illeszkedtek. A puritánok köreiből örökölt kiadványok, például Szőnyi Benjámint vejenek, Ecsedi Miklósnak az énekei, amelyet még szinte változatlanul őrzik a régi énekkantórok, minden verselésbeli újszerűségükkel együtt. A többiek, mint Ráday magán-áhítatosságából fakadt *Leleki hódulása*, melyet aztán családja és a szélesebb közönség számára kiadott, a század egyik könyvsikerévé vált. Losontzi Hányoki István munkái mellett, melyekkel a kortársak többnyire együtt említették Szőnyit, a *Szentek hegedűje* az az alkotás, amely a kegyességi énekeskönyv

típusát legsajátosabb módon képviselte. Elődei és az egykorú énekeskönyvek egyike sem törekedett tömör szűkszavúságra. A nehéz beszédű emberek, mikor szóra fakadtak, szintén nem idegenkedtek a lassúdad menettől, ismételtetés, ráérős fogalmazástól. Ehhez a mentalitáshoz mérten sem úgy kell tehát mérnünk a *Szentek hegedűje* énekeit, mintái mai versek volnának, vagy legalább olyanféle versek, mint a 18. századi irodalmi lapok irodalmi próbálkozásai.

Még inkább nem lehet gépiesen alkalmaznunk a mára már általánosai elfogadott mércét, ha ráeszmélünk, hogy mennyire más társas vagy magános áhítat keretei között énekelnünk, s ismét más sietve verset olvasnunk. Éneklés által feltétlenül aktívabban azonosulunk. Fennhangon olvastak a régiek, nem szemmel és hangtalanul. Énekelve másként éljük át a rímek esetleges töltelék sorok, sikerületlen részletek, a versmondattan milyenségét. Kimunkáltabb elhelyezést érdemel minden versre általában jellemző kategória az énekes műfajokban, mint ahogyan azt az irodalmi elemzés megszokásai engedik. Egy-egy dimenzióval kevesebbet használ az elemző, aki Szőnyi énekeit vizsgálva sem engedheti meg önmagának a liturgikus éneklés miliójét. Velejárója ennek, hogy legfeljebb a vers szempontjából számol az énekléssel, hisz a vers számos jellemzője veszít hatásából énekelve, nem érvényesül olyan «olvasmányosan».

Biblicizmus

A címfeliratok, témák, és a lapszéli bibliai utalások eléggé mutatják, hogy orthodox prédikátorok módjára tapadt a bibliai mondanivalóhoz valamennyi ének a *Szentek hegedűje* ívein. Prédikátori alkotás. Az is meglátszik rajta, hogy a családi háznál gyakran tartott istentiszteletek világában jól érezte magát Szőnyi Benjámín.

A Biblia azonban nem maga szól, a szélesebb kibontás, vagy alapos megvilágítás feloldódik a rímelés, verselés menetében. A fordulatok szóanyaga, a dikció úgy érthető, hogy a magyar Biblia mindig a versmondattal, a kompozíció háttérében vagy előtérében van. Gyakran nem is célzás, hanem szó szerinti idézet alakjában fonódik össze, akárcsak az imádságos könyvekben, a bibliai szólás és a lelki támaszra szoruló ember szava, vagy hálálkodása és fohásza. Úgy, mint a népi szólásokban, a reformátusvallásukhoz ragaszkodó falvak

közbeszédében.

Az élethelyzet szerinti *részabás*, a foglalkozáshoz természetesen applikált példázat, vagy bibliai történet nem más, mint viselkedésbeli mérce vagy minta. Hozzákeveredik a norma leírásához a reflexió, s ez nem válik kárára az énekeknek mint alkotásnak. A határ sem kétséges, Szőnyi alkotásaiban nem esetleges, és nem szokásos (vagy alkalmi) díszítőelem a Biblia szövege, hanem elsődleges forrás. Helyenként mégis érződik a kísértés, hogy a későbbi romantikus prédikációk szerint a minta, vagy a téma legyen bibliai hányad, a fontosabb rész az alkotás egészében az átélés, az egyed, magános hívő szertartási igényének kifejeződése. Ebbe olvasztva jut szóhoz a bensőségesen vallásos, de némelykor a bibliai betűt inkább, mint a bibliai szellemet érvényesítő látásmód.

Szőnyi énekeiben ez még csak leleselkedő veszély. Elvegyül a némelykor terjengős megverselésben, a valóban népiességre és népszerűsége igényt tartó alkotásmódban. A biblicizmus azonban mintegy hidat épít a 19. századtól terjedő, néha járványszerű vallásos (ébredési, s meglehetősen belterjes) mozgalmak énekei felé.

Megóvja (egyebek között) a bibliai kötelékből kilépéstől a személyes beleélés és tudós felvértezetség. Ilyen határvonal mutatkozik meg a Hitetlen Tamás siralma címfeliratú énekében. Ott figyelmeztet a címsor alatt az utalás: János evangéliuma 20,29. A tizenkét strófa soraiban a feltüntetett egy-két bibliai utalásnál jóval többet lehetne fősorakoztatnunk. Leginkább olyan sorokat értve, amelyek számos bibliai lókusra alapozott hittani cikkelyt érintenek. Például azokban a sorokban, ahol Tamás Péter tagadásánál is nagyobbnak tartja saját vétkét, *Mert oly Jézust sértettem, / Ki már értem eleget tett, / Mennyen s földön hatalmat vett.* (7. strófa, zárósorok).

A siralom háttérében ott van a *Lamentatio Adami* (Hogy Ádám kiűzeték a paradicsomból) középkori gyökerű műfaja, úgy zárkózik fel Péter siralma mellé. A vívódások kifejtésében a vallomások líra vegyül a bibliai reformátusság ismerveivel. Beleérzés és imádat hangja mindvégig vállalja a hittudat fegyelmét, az ereklyék és szentképek világtól elkülönül. Legjobb rá a soká használatos megnevezés: elmélkedő ének.

Törlesztés

A himnológia református művelői századunk derekán Szabolcsi Bence irányvonalához csatlakoztak. A munkálatok egyetlen református összefoglalója Csomasz Tóth Kálmán volt. Az ő figyelmét nem vonzotta olyan törekvés, hogy Szőnyit a diákköltészet és a reformáció korábbi századának örököséként, valamint Maróthi hazai talajba kapaszkodó folytatójaként elemezze. Némely tekintetben eljár az idő Szőnyi Benjámín énekei felett. Ennek ellenére tanulságos a fentebb érintett módon énekelnünk a *Szentek hegedűjét*, mert csak énekelve bukkannak elő igazi vonásai. A magyar református himnológia azonban inkább a tudós adattárkészítés szempontjai, mint az élő és gyakorlatban folyó tapasztalás felől közelítette meg az ilyen elhanyagolt területeket. Szőnyi élesztése, méltó emlék állítása énekes kazettával, jól éneklő gyülekezeti közösségben való ismételt megszólaltatással ápolható méltóan. Ilyen énekes gyakorlathoz járulhatna egy sokkalta árnyaltabb tudós összegzés.

Szőnyi Benjámín megőrizte mestere, Maróthi György egy énekversét Hozzáragasztott még tíz strófát Crüger dallamára. A magyar költészetben másként ritka forma sokáig használatos maradt (*E világ miólta* kezdeti magyar szöveggel) Maróthi harmóniás énekeskönyve nyomán, és *ad notam* utalásokban is fölbukkan a diákok alkalmi költészetében, a *Szentek hegedűje* is felhasználja. A szakirodalom azóta sem regisztrálta, Csomasz Tóth Kálmán és Tóth Béla Maróthi monográfiája sem, Maróthi énekversét. Zárja jelképesen ezt az áttekintést ennek az éneknek néhány strófája.¹⁹

„Istenhez készület.

Ez ének első verse boldog emlékezetű professzorom Maróthi Györgyé,
melyet kezdett pestiskor, Anno 1739. Debreczen, a többit írta az

Author,

mindenik versben a dologhoz képest megtartván a hármast számot.

Ad notam E világ miólta

Hármast meggondolni / És jól megfontolni / Mindennek hasznos: ∴

A halál óráját, / ítéletnek napját, / Pokol mely súlyos.
Míg rád nem jó a nagy gonosz, / Róla addig jól gondolkozz.

Igen üldöz engem, / Három ellenségem: / Ördög, világ, test. ./:
Test rász kívánsággal, / Ördög álnoksággal, / Világ hány sok lest:
Hogy csak földi jót keressek, / Örökké valót feledjek.

Van három fegyverem, / Melyekkel elverem / A rámtörőket. ./:
Élő Hit az egyik, / Reménység a másik, / Aztán Szeretet.
Mind a három fegyver éle / Az Úr lelke és igéje.

Dicső Szent Háromság! / Egy legfőbb Valóság, / Egy Istenségben: ./:
Mindenható Atya! / Jézus, Isten Fia! / Szent Lélek Isten!
Egyenlő hármassal erőddel / Lelkem nyavalyáit vedd el.

Itt Jézus Mózessel / S a buzgó Illyéssel / Hármassal hajlékban. ./:
De ezeken kívül, / Hiszem, azt ez helyről / Hogy sok hajlék van
Ott, minden hívők számára, / Ott lések én nem sokára.”

(1., 5-6., 9., 11. strófa.)

Jegyzetek

¹ A református énekeskönyvbeli köz-ünnepi és karácsonyi introitust lásd Magyar Egyházzene II. évf. 1994/1995. 18-19. A húsvéti introitus hangjegyes alakját ugyanott a 2. szám címlapján és a 196. lapon. Az utóbbi soha nem volt gyülekezeti ének, kézzel írott vagy nyomtatott graduálból énekelte a kórus.

² Csomasz Tóth Kálmán: *A református gyülekezeti éneklés*. Bp. 1950. 162- 166, az énekek szépségei mellett Szőnyi avultságára is utal. Az 1948-as énekeskönyv számára „csupán prozódiai döccenőin és egy-két naiv kifejezésformáján igazítottunk annyit, amennyi a legszükségesebb volt” - mondja a szerkesztő Csomasz Tóth Kálmán, (ugyanott 177. lap.) Szőnyi Benjámin énekköltői értékelését pedig így summázza: „énekeit mély biblikusság, de többnyire terjengősségre való hajlam jellemzi. Sok gyöngye éneke mellett azonban jó néhány igen szép is van!” (Ugyanott, 407. lap.) Maróthi monográfiájában a *Szentek hegedűje* e tanulmányban vázolt szerepét egyáltalán nem érinti Csomasz Tóth Kálmán. Leggyakrabban Vásárhely történetírója nyomán, vagy a korábbi megemlékezésekből vett néhány adat jelenik meg évfordulókon, ezek felsorolása szükségtelen, mert nem tanúskodnak önálló vizsgálódásról és továbbkutatásról. E tekintetben nem kivétel Tóth Béla 1981-ben készült, de csak az elmúlt évben napvilágot látott monográfiája (*Maróthi György*). Debrecen 1994.) sem, ahol a Goudimel dallamszerzőségének régi tévedését is

megtaláljuk a 202. lapon.

³ Magyarország történeti kronológiája. Főszerkesztő Benda Kálmán. II. kötet. 1526-1848. Bp. 1982. Akadémiai Kiadó. 463. lap. Az Öreg Graduál újabb ismertetését lásd Ferenczi Ilona: In Magyar Egyházzene, I. évf 1 sz.

⁴ Bárdos Kornél: *Die Variation in den ungarischen Passionen des 16 - 18 Jahrhunderts*. Studia Musicologica, Bp. 1963. 289 - 323. Ugyanó: *Volksartige Varurungs-technik in den ungarischen Passionen 15. bis 18 Jahrhundert*. Musicologia Hungarica 5. Bp. 1975. Ugyanó továbbépítette újabb kutatásait kiadatlan kéziratos értekezésében: *Népzenei jellegű variálás mód a 15-18 századi magyar passiókban*. A református gyakorlat újabb emlékeiről vö. Molnár Ambrus: *Krisztus hét szava a kereszten*. In Confessio 1982. 97-108.

⁵ RMNY 886: címének kezdete, amely a múlt században még megvolt a hiányosan megmaradt 1590. és 1592. évi kiadáson is ilyen lehetett a cím eme részlete: „*Keresztyéni énekek, melyek az graduál mellett s annélkül is, az hol azzal nem élhetnek, az magyar nemzetben reformáltatott ecclesiákban szoktanak mondattani...* E címet örökölték később a lőcsei kiadások, és az *Új zengedező mennyei kar*.

⁶ Az énekeskönyv elején található hatvannégy himnusz korábban kéziratos- és szájhagyomány által megörökített alakban, dallamokkal csak 1778-tól nyomtattak, kivéve a lőcsei énekeskönyveket. A dallamokat ld. RMDT I. megfelelő számainál, Vö. még Bárdos Kornél - Csomasz Tóth Kálmán: *A magyar protestáns graduálok himnuszai*. Népzene és Zenetörténet. III. Bp. 1977. 134 - 256. A Benedek féle énekeskönyvhöz lásd Református Egyház XLV. 2. 1993. 35-38. Az Öreg Debreceni Énekeskönyv megjelenéséhez lásd Református Egyház XLVI. 11. 1994. 285-286. Közismert félreértés, hogy az énekeskönyvnek ez a fajtája 1778-ra keltezhető, holott semmiféle átszerkesztés nem történt, hanem csak a dallamokat is mellékeltek, kivéve a graduális darabokét, amelyeket ezután is az énekkar énekelt, kéziratos szerkönyvek és másolatok alapján. Lásd például Csomasz Tóth Kálmán megjegyzését Bárdos Kornéllal közös tanulmányához, főntebb a 6. jegyzetben: «Az 1778-as szerkesztésű és 1806-ig érvényben lévő debreceni református énekeskönyvben a könyv elején még 63 himnusz és a Te Deum benne volt, de a himnuszok legtöbbje dallamutalással néhány ismert népénekdallamra utalt. A himnusz-rész hét dallama közül csak kettő áruel a graduálokra emlékeztető halvány kapcsolatot.)» 277. lap. 28. jegyzet. - Témánkat érinti, hogy e népénekdallamok között genfi zsolttárdallam is van. Másrészt ez a váltás (a szerkönyvek használata helyett a laicizálódás) korábban megindult, hisz a helyzet már az 1736. évi kiadásnál sem volt másként, illetve a szokásos nótajelzéseket az egyre terjedő gyakorlat jegyében rögzítették, ezért van később több dallamutalás.

⁷ Berkesi Sándor *koszorúzó beszéde*, az ünnepség műsora, valamint ifj. Fekete Károly: *Maróthi György emlékezete*, megjelent In Rubato. 1995. 14. szám, 1-3. (Ifj. Fekete Károly cikke előbb a Református Tiszántúl II. évf. 3. számában jelent meg) A konferencia anyaga megjelent, a kiadvány címét ld. a 8. jegyzetben.

⁸ Szabó Csaba már 1977-ben hírt adott a Szilágyság, leginkább Szászcsávás népi többszólamú énekléséről, amely a hármóniás diákok éneklési gyakorlatát folytatta.

Lásd: *A szászcsávási hagyományos harmónia*. In Zenetudományi írások. Bukarest, Kriterion, 1977. 109-123. És: *Új adatok a szászcsávási népi többszólamúságról*. In Zene és szolgálat. Bukarest, Kriterion, 1980. 34-56. Ezeket a közléseket sem Csomasz Tóth Kálmán, sem újabban Tóth Béla monográfiája nem hasznosította. Vö. Szőnyi György: *Himnológiai gyűjtemény*, Bp. 1990. 367-368. Az előző jegyzetben említett Maróthi konferencián hangzó anyaggal szemléltetve reveláció erejével hatott Szabó Csaba hangfelvételekkel és vetített hangjegyes szemléltetéssel kiegészített előadása. *Maróthi György, Orbán Zsigmond és a csávási hagyományos harmónia*. Szombathely, 1994. szeptember. Kézirat. Megjelent: Maróthi György 1715-1744. Emlékünnepe. 1994. - Debrecen 1995. Soksz. Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola. 39-88. (Orbán Zsigmond melodiáriumának énekkarok számára szánt hiteles kiadását időközben Szabó Csaba sajtó alá rendezte, megjelenése várható.)

⁹ A népi kegyességgel foglalkozó vallásos néprajz általában kevés figyelmet fordít az ének sajátosságaira, akár Kriza János korában. Mai napig nem ritkaság, hogy versként idézik és elemzik az énekeket, figyelmen kívül hagyva még a dallamutalást vagy dallamot. Az imádságos könyvekről van áttekintésünk, Incze Gábor: *A magyar református imádság a XVI. és XVII. században*. Debrecen, 1931. Theológiai tanulmányok. 15., folytatta a munkát Szőnyi György: *A magyar református gyülekezeti imádságok a 18. századtól napjainkig*. Gyakorlati theológiai dolgozat. Kiad. a Magyarországi Református Egyház Zsinatának Tanulmányi Osztálya. Bp. 1977. Soksz. Theológiai tanulmányok. Új folyam. 6. A; énekeskönyvekben folyamatosan megtalálható imádságok kegyességtörténeti feldolgozása hiányzik. Ennek szertartástörténeti kapcsolódását szemlélteti, hog) Huszár Gál énekeskönyvével, tehát 1560 óta folyamatosak, Szenei Molnár Albert vagy Tótfalusi Kis Miklós zoltárkiadásában egyaránt megtalálhatók, tehát egyes imádságok használata többszázada folyamatos. (Tótfalusihoz Id. Magyar Egyház' zene III. évf. 1995/1996. 1. sz. 55. lap.)

¹⁰ „*A Szentek hegedűje kedves, de a közönséges Isteni tiszteletre még-is talám több kívántatik.*” (Veress István: A mostani Énekes Könyvnek jobbítást felől készült Planuma az Alól írt Tiszteletes férfúinak, a Balaton Füred Superintendentiális Gyölsre, de a mellyről elmaradván, itt közönségesé tétetik Kiadta Látzai Szabó József, a Prédikátori Tár 2. kötetében, X. fogás, 117-135 lap, az idézett mondat a 132. lapon van. Ugyanitt találjuk a különféle régulat sorában, hogy a litániák, kyrie. etc. elhagyatnak. Látzai Szabó maga is készített 9S új vagy átdolgozott éneket. Saját terve: A Weszprémi Venerabilis Tractusná (avagy a Helvetica Confession lévő Egyházi Megyének) ill. a Dunán túl lélj Helv. Conf., Superintentiának Balaton Fűreden 13. May 1806-ban tartatot közönséges Gyűlésére beadatott Emlékeztető írás a prédikátori özvegyek és árvái sorsával együtt az énekeskönyv ügyében. 2. kötet 1807. 4. fogás, 95-114. A Benedek énekeskönyvének előszava számos igen közeli párhuzamot mutat az említett előterjesztésekkel, ez a kérdés további vizsgálódást érdemel.

¹¹ Bachofen gyűjteményével eddig érdemében mindössze Csomasz Tóth Kálmán monográfiája foglalkozott. A csaknem egyidejűleg Debrecenben tanult két Veszprémi István közötti különböztetés nem bizonyos, mindenesetre az orvos (Csanádi) Veszprémi István tulajdona volt az itt megemlített füzet, lehetséges, hogy több példányban használták a diákok. Szintén további vizsgálatot igényel az a tény, hogy Ötvös János korábbi állítását átvéve máig él az a hiedelem, hogy nem maradt ránk Maróthi egyetlen zenei könyve sem. Ez nem így van, vö. *A Debreceni Református Kollégium története* Bp. 1988. 762-763.

¹² Tóth Bélának a 2. jegyzetben említett munkája 200. lapján olvashatjuk: „17. századtól fokozatosan tért hódítanak Szenczi (sic!) Molnár Albertnek Claude Goudimel dallamaihoz illeszkedő fordítása.” A tévedést Csomasz Tóth Kálmán több ízben helyreigazította.

¹³ Szenczi Molnár válogatott munkáinak kiadásában sem hiányzik ez az érv, amely a Szenczi elcsépeelt zsoltárainak szövegvers voltát hangsúlyozza.

¹⁴ Halottaskönyveink dallamanyagának egyetlen áttekintő feldolgozás, amely így első lépésként nem tisztázhatott mindent, Csomasz Tóth Kálmán munkája, *Halottas énekeskönyveink dallamai*. ZTT I. 1953. 311. kk.

¹⁵ A kérdés távolabbi összefüggéseket érint, így a himnológia fogalmának és módszerének határait. Csomasz Tóth Kálmán életművének legnagyobb hányada pótolhatatlan adattárak létrehozására összpontosult. Érthető, ha ennek alárendelte szaktárgyának önértelmezését.

¹⁶ Ráday énekeinek dallamaihoz ld. Magyar Egyházzene 1. évfolyam 1993/1994. 4. sz. 405-409.

¹⁷ Az utalósor betűrendjében, az RMDT (=Régi magyar dallamok tára, I. illetve II. kötetének sorszáma mutatja a hozzáférhető összegzést, további irodalommal. Néhány nemzetközileg ismert és elterjedt dallamnál csak a szerző található, ezek a legtöbb énekeskönyvbe mindmáig belekerültek, nálunk az *Új zengedező mennyei kar* megjelenése óta.

¹⁸ Foliopostilla, RMNy 541, lapjain számos prédikációhoz illő éneket ajánl, jellemző módon a századfordulón Sörös Béla azt képzelte, hogy ezeket az énekeket Bornemisza felolvasta vasárnap délutánonként a gyülekezetnek.

¹⁹ Korábban közöltem, vö. Lelkészegyesület, 1994. A *Szentelek hegedűje* számos kiadásában megjelent, mégis, Maróthi monográfusai előtt rejtve maradt, holott ez eddig a Maróthi egyetlen hitelesnek tekinthető fordítása vagy magyar énekverse.